

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності

На правах рукопису

КОВАЛЬЧУК РОМАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

**АКТУАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В МУЗЕЇ ІСТОРІЇ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ВОЛИНИ – СКАНСЕНІ**

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»
за освітньою програмою «Музеєзнавство, пам'яткознавство, культурний
туризм», спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»

Науковий керівник :
кандидат історичних наук, доцент
Дмитренко Алла Адамівна

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри музеєзнавства,
пам'яткознавства та інформаційно-
аналітичної діяльності

від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри проф. Гаврилюк С. В. _____

Луцьк – 2024

АНОТАЦІЯ

Ковальчук Р. О. Актуалізація культурної спадщини у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені. Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024.

У магістерській роботі комплексно досліджуються проблеми актуалізації культурної спадщини у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені. Історіографічну базу склали публікації наукових співробітників Музею та дослідників-музеєзнавців. Основу джерельної бази – звіти про роботу та ін. документи Музею; порівняльно-довідкові матеріали, укладені науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею та ін.

Відзначено важливу роль Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції у створенні Музею і його функціонуванні упродовж першого десятиліття. Простежено організаційні зміни музею і основні етапи формування експозиції. З'ясовано, що основною формою комплектування фондів Музею були експедиції.

Показано роль стаціонарної експозиції і експозиції просто неба – скансену в актуалізації культурної спадщини: народної архітектурної (житлові, господарські, виробничі і культові споруди); археологічної, історичної, етнографічної (експозиції, присвячені розвитку сільського господарства Волині з давніх часів); природної (експозиція природи та екології; парк «Байрак» – пам'ятка національного значення); монументальної (пам'ятник козаку Мамаю); науки і техніки (експозиція, присвячена Волинській державній сільськогосподарській дослідній станції). Висвітлено форми актуалізації нематеріальної культурної спадщини: влаштування свят і фестивалів, проведення майстер-класів, флешмобів, квестів, фотосесій, артп'єкніків та ін.

Відзначено роль засновника і багатолітнього очільника Музею Олександра Середюка у створенні, формуванні фондів, розвитку Музею і популяризації культурної спадщини.

Показано залученість Музею історії сільського господарства Волині - скансену до туристичних маршрутів та роль культурного туризму в актуалізації культурної спадщини.

Ключові слова : Музей історії сільського господарства Волині – скансен, культурна спадщина, пам'ятка, комплектування фондів, експозиція, виставка, новітні форми роботи з музейною аудиторією; культурний туризм.

SUMMARY

Kovalchuk R. O. Actualization of cultural heritage in the Museum of the History of Agriculture Volyn. Qualification work on the rights of the manuscript. Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2024.

The Master's thesis complexly investigates the problems of actualization of cultural heritage in the Museum of the History of Agriculture of Volyn – Skansen. The historiographical base is made up of publications by the Museum's researchers and museum historians. The source collection consists of the reports on the work of the museum and other documents, comparative and reference materials compiled by the researchers of the Volyn Museum of Local History, etc.

The important role of the Volyn State Agricultural Experimental Station in the creation of the Museum and its functioning during the first decade is emphasized. The organizational changes of the museum and the main stages of the exposition formation are traced. It is found that the main form of acquisition of the Museum's funds was expeditions.

The important role of the Volyn State Agricultural Experimental Station in the creation of the Museum and its functioning during the first decade is emphasized. The organizational changes of the museum and the main stages of the

exposition formation are traced. It is found that the main form of acquisition of the Museum's funds was expeditions.

The role of stationary and open-air expositions – Skansen – in the actualization of cultural heritage is shown: folk architectural (residential, economic, industrial and religious buildings); archaeological, historical, ethnographic (expositions dedicated to the development of agriculture in Volyn since ancient times); natural (exposition of nature and ecology; Bayrak Park – a monument of national importance); monumental (monument Cossack Mamai); science and technology (exposition dedicated to the Volyn State Agricultural Research Station). The forms of actualization of the intangible cultural heritage are highlighted: organization of holidays and festivals, master classes, flash mobs, quests, photo shoots, art picnics, etc.

The role of the founder and longtime head of the Museum, Oleksandr Serebyuk, in the creation, formation of funds, development of the Museum, and popularization of cultural heritage is noted.

The involvement of the Museum of the History of Agriculture Volyn – Skansen in tourist routes and the role of cultural tourism in the actualization of cultural heritage is shown.

Key words : Museum of the History of Agriculture Volyn – Skansen, cultural heritage, monument, acquisition of funds, exposition, exhibition, new forms of work with the museum audience; cultural tourism, Rokyny village, Lutsk district, Volyn region.

ЗМІСТ

ВСТУП.	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ. .	11
1.1. Джерельна база та стан наукової розробки проблеми.	11
1.2. Базові поняття.	28
РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ЕКСПОЗИЦІЙНО-ВИСТАВКОВОЇ РОБОТИ В ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.	38
2.1. Стаціонарна експозиція музею і популяризація культурної спадщини.	38
2.2. Експозиція просто неба – скансен.	46
2.3. Виставкова робота музею.	53
РОЗДІЛ 3. НОВІТНІ ФОРМИ РОБОТИ З МУЗЕЙНОЮ АУДИТОРІЄЮ І РОЛЬ ТУРИЗМУ В АКТУАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.	60
3.1. Масові заходи.	60
3.2. Майстер-класи, тематичні заходи, таборування.	69
3.3. Включення музею у туристичні маршрути.	77
ВИСНОВКИ.	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	89

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження теоретичних і практичних проблем музейного будівництва особливо актуалізувались з початку 1990-х років, що пов'язано з проголошенням Незалежності України. Велика війна особливо актуалізувала проблеми формування музейних фондів і збереження музейних пам'яток, а також форми актуалізації культурної спадщини. Це ще раз підтверджує, що музеї й музейна справа завжди актуальні й дуже потрібні у суспільстві.

В основі актуалізації культурної спадщини є використання властивостей культурної спадщини та реалізація її соціальних функцій: вміння «розкривати» форми й образи об'єктів культурної спадщини, які мають властивість зберігати та передавати інформацію. За твердженням фахівців, об'єкти культурної спадщини актуалізуються в процесі реалізації їх функцій: гносеологічної (отримання нової інформації), освітньої (навчання), виховної (формування світогляду) і економічної (здатність об'єктів культурної спадщини приваблювати людей) [114, с. 34–35].

2024 року виповнилось 45 років з часу створення і відкриття першої експозиції Музею історії сільського господарства Волині – скансену, однак дотепер немає наукового висвітлення основних етапів становлення і розвитку цього музейного закладу. Обрана тема актуалізується тим, що сьогодні це єдиний у Волинській області музей-скансен, який доволі популярний у відвідувачів, особливо дітей. Тому вивчення різноманітних аспектів його діяльності і особливо форм популяризації культурної спадщини є актуальним, особливо зважаючи на те, що музей зберігає та експонує пам'ятки нерухомої культурної спадщини (об'єкти народної архітектури), археологічні пам'ятки, нематеріальну культурну спадщину та пам'ятку садово-паркового мистецтва «Байрак» на території якої розміщена відкрита

Мета кваліфікаційної роботи – дослідження основних форм актуалізації культурної спадщини у Музеї історії сільського господарства

Волині – скансені у селищі Рокині Луцького району Волинської області з часу його створення до 2024 року.

Завдання кваліфікаційної роботи визначені відповідно до сформульованої мети :

– висвітлити стан наукової розробки проблеми, відзначивши роль наукових співробітників Музею історії сільського господарства Волині – скансену та науковців у дослідженні проблем, пов'язаних зі створенням та розвитком Музею і основних форм актуалізації культурної спадщини;

– проаналізувати джерельну базу кваліфікаційної роботи;

– розглянути базові поняття роботи;

– відзначити роль Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції (з 2000 року – Волинський інститут агропромислового виробництва Української академії аграрних наук) у створенні і функціонуванні Музею історії сільського господарства Волині – скансену;

– показати роль стаціонарної експозиції у популяризації культурної спадщини;

– відзначити роль експозиції просто неба в актуалізації культурної спадщини;

– проаналізувати виставкову роботу Музею і її роль в популяризації культурної спадщини;

– простежити роль новітніх форм роботи з музейною аудиторією в актуалізації культурної спадщини;

– відзначити внесок засновника і багаторічного директора Музею в його розбудову та актуалізацію культурної спадщини;

– окреслити місце Музею у маршрутах культурного туризму.

Об'єктом дослідження є Музей історії сільського господарства Волині – скансен у селищі Рокині Луцького району Волинської області з часу створення до сьогодні – 1979–2024 роки.

Предметом дослідження є діяльність Музею історії сільського господарства Волині – скансену по актуалізації культурної спадщини.

Хронологічні межі дослідження – 1978–2024 роки. Верхня хронологічна межа визначається рішенням Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції про створення музею і початком його роботи.

Методи дослідження. В основу кваліфікаційної роботи покладено загальнонаукові та спеціальні методи дослідження – узагальнення (при систематизації матеріалів попередніх досліджень з даної теми). Серед історичних методів варто виокремити : конкретно-пошуковий (аналіз і систематизація джерел з обраної для дослідження проблеми), проблемно-хронологічний (виокремлення певних хронологічних періодів у становленні і розвитку Музею). При опрацюванні джерел ужито метод класифікації (систематизації) матеріалу з метою ретельного опрацювання і осмислення джерел, що вперше вводяться до наукового обігу (музейні звіти та інші документи).

Наукова новизна одержаних результатів. У кваліфікаційній роботі вперше використані й введені до наукового обігу численні джерела: звіти Музею, інформація про експедиції та подорожі та ін. Вперше проаналізовано історіографію проблеми з відзначенням ролі наукових працівників Музею історії сільського господарства – скансену і науковців у дослідженні різних аспектів функціонування музею; проаналізовано і узагальнено інформацію численних джерел, що дозволило з'ясувати форми актуалізації культурної спадщини. Вперше комплексно висвітлені особливості становлення й розвитку Музею та внесок в музейну справу засновника багаторічного директора Музею Олександра Середюка.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення і висновки кваліфікаційної роботи можуть бути використані в наукових дослідженнях, пов'язаних з діяльністю Музею історії сільського господарства – скансену; а також при вивченні різноманітних освітніх і вибіркових компонентів при підготовці здобувачів спеціальності

«Музеєзнавство, пам'яткознавство». Матеріали, пов'язані з формами актуалізації культурної спадщини можуть стати в нагоді іншим музеям.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи доповідалися на :

– заняттях з ОК «Актуалізація культурної і природної спадщини в туристичній індустрії», тема: «Актуалізація об'єктів культурної спадщини Музею історії сільського господарства – скансену у туризмі»;

– XV Луцьких читаннях «Шляхи та методи поповнення музейних збірань: історія та сучасний досвід» (29 березня 2024 р., м. Харків), доповідь на тему: «Формування колекції музею сільського господарства Волині — скансену: минуле і сьогодення»;

– Всеукраїнській науковій конференції «Музей та соціум: діалог, взаємообмін, формування ідентичності» (29 березня 2024 р., м. Дніпро), доповідь на тему: «Збереження та реставрація пам'яток народної архітектури у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені»;

– XVIII Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (14–15 травня 2024 року, м. Луцьк), доповідь на тему: «Фестиваль бойових мистецтв «Дух незламних» у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені як форма актуалізації культурної спадщини»;

– XV музейному круглому столі «Сучасний музей як соціальний і освітній простір» (17 травня 2024 р., м. Луцьк), доповідь на тему: «Актуалізація культурної спадщини в музеї історії сільського господарства Волині – скансені у селі Рокині Луцького району»;

– Науковій конференції «Битва під Збаражем 1649 року» (приурочена 375-ій річниці) (22 серпня 2024 року, м. Збараж) – доповідь на тему: «Форми національно-патріотичного виховання Музею історії сільського господарства Волині»;

– V міжнародній науково-практичній конференції «Скансени: ретроспектива та візія» (23 жовтня 2024 року, м. Львів), доповідь на тему:

«Форми актуалізації культурної спадщини в Музеї історії сільського господарства Волині – скансені у селищі Рокині Луцького району Волинської області: 45 років з часу створення»;

– VI Всеукраїнській історико-краєзнавчій науково-практичній конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження Григорія Гуртового (1924–2012), історика, педагога, журналіста, краєзнавця, музейного працівника (24 жовтня 2024 року, м. Луцьк), доповідь на тему: «Традиції козацької педагогіки в системі національно-патріотичного виховання в Музеї історії сільського господарства Волині – скансені у с. Рокині Луцького району»;

– VIII Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених, студентів та аспірантів «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук» (14 листопада 2024 року, м. Луцьк), доповідь на тему: Об'єкти культурної спадщини Музею історії сільського господарства Волині – скансену;

– XX Міжнародній науково-практичній конференції «Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні: освітній і культурно-мистецький вимір» (21–22 листопада 2024 року, м. Рівне), доповідь на тему: «Культурно-дозвіллеві форми роботи Музею історії сільського господарства Волині – скансену у с. Рокині Луцького району Волинської області».

Публікації. Результати дослідження опубліковані у збірниках матеріалів двох конференцій: «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» [92] та «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук» [91].

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Джерельна база та стан наукової розробки проблеми

Музей історії сільського господарства Волині – скансен започаткований 1978 року. З того часу нагромаджувалися джерела, що склали основу даного дослідження.

Джерельна база складається з кількох груп джерел.

Основним джерелом є експозиція Музею історії сільського господарства Волині, яка складається з двох основних частин: стаціонарна експозиція й експозиція просто неба – скансен.

Другу групу складають документи Музею історії сільського господарства Волині – скансену. Серед них – Статут музею, затверджений рішенням Луцької міської ради від 30 липня 2021 року [56; 174]; Посвідчення про присвоєння Музею історії сільського господарства Волині присвоєно звання «Народний музей» [129].

Про залучення широкої громадськості до формування музейних фондів свідчить Звернення Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції «Експонати – музею історії сільського господарства Волині». На жаль, документ не має дати, але, зважаючи на його зміст, можемо зробити висновок, що воно передувало становленню музею [47].

Стосунки мешканців селища Рокині та Музею історії сільського господарства Волині щодо утримання і користування дендропарком «Байрак» простежуємо у зверненні жителів села до Волинської облдержадміністрації, Волинської обласної Ради, Управління культури Волинської ОДА [57].

Робота музею у різні роки відображена у звітах за 1999–2002, 2004–2015, 2018, 2019–2020, 2022–2023 роки та загальному звіті роботи за 1998–2000 роки [50; 66–84]. Звіти містять інформацію про:

- науково-дослідну роботу музею,
- експозиційно-виставкову діяльність,
- роботу з комплектування музейних зібрань (фондову),
- культурно-масову роботу,
- видавничу діяльність,
- реставраційні роботи в музеї,
- господарсько-адміністративну діяльність.

Окрім загальних звітів, за більшість названих років є статистичні звіти (включені до основних звітів) які містять відомості про:

- музейні фонди,
- класифікацію предметів основного фонду,
- науково-дослідну роботу,
- культурно-масову роботу,
- персонал музею,
- окремі економічні показники діяльності музею.

За 2016–2017 роки є лише «Довідка» та «План про виконання основних показників діяльності музею», в яких наявна інформація про:

- кількість відвідувачів,
- кількість проведених екскурсій,
- кількість створених виставок,
- кількість проведених науково-освітніх заходів,
- кількість зібраних експонатів основного фонду,
- доходи музею: за екскурсійні та інші послуги [45].

Як бачимо, зовсім відсутня інформація про перші 20 років діяльності Музею історії сільського господарства Волині. Роботи за ці та наступні роки частково можна проаналізувати на основі інших документів. До таких віднесемо короткі звіти про етнографічні та археологічні експедиції, проведені в різні райони Волинської області О. Середюком та іншими науковими співробітниками музею і членами клубу «Ентузіаст» у 1980-х роках, коли формувалась стаціонарна експозиція. Інформація про ці

експедиції вміщена в альбомах під назвою «Звіти подорожей за 1983–1985 роки» [85], «Репортажі з подорожей і експедицій громадського кореспондента «Молодий ленінець», «Слава праці» (Луцький район) О. М. Середюка, старший спеціаліст відділу пропаганди Волинського НВО «Еліта»» [93], інші альбомами зі звітами про мандрівки музейних працівників, членів клубу «Ентузіаст», працівників дослідної станції та ін. [64; 178].

В альбомах наявна інформація про етнографічні та археологічні експедиції в різні райони Волинської області, а також походи вихідного дня, у т. ч. й родиною під назвою «Тато, мама, брат і я» та туристичні походи як по Волині, так і в більш віддалені регіони, до прикладу, в Карпати, на Кавказ, в яких брали участь працівники дослідної станції, при якій створився музей, та члени їх родин. В альбомах вміщені схеми походів, відомості про учасників, інформація про хід експедицій, у т. ч. й опублікована у ЗМІ, фотографії.

Зібрані в альбомах матеріали містять інформацію, яка дозволяє простежити експедиційну діяльність музею і формування його фондів. У липні 1983 року проведена експедиція по селах Ратнівського (сьогодні – частина Ковельського) і Камінь-Каширського районів протяжністю 150 км. В ході експедиції для музею зібрано багато цікавих предметів: ступу, жорна, дерев'яну і плетену борони, рало, соху та ін. Вдалося зафіксувати процес молотьби зернових без ціпа, крутіння мотузок та ін. Етнографічні розвідки поєднували з пошуками підйомних археологічних матеріалів [85, арк.1–13]. Іноді ту чи іншу експедицію неможливо датувати. Як, наприклад, інформація про археологічну експедицію до сіл Зарічненського (тепер – Вараського) району Рівненської і Любешівського (тепер – Камінь-Каширського) району Волинської областей [134].

Альбом «Туризм, гори, подорожі – 1982» містить навіть «Витяг з Протоколу засідання президії профспілки Волинської державної дослідної станції» від 10 серпня 1978 року, де слухалось питання про створення при профспілковій організації туристично-краєзнавчої секції «Ентузіаст»,

керівником якої призначили О. Середюка [25; 178]. Її учасники зробили значний внесок у формування і опрацювання фондів музею.

Як свідчать звіти початку 1990-х років, тогочасні експедиції мали інше спрямування, оскільки проводилися в той час, коли почала створюватися експозиція просто неба – скансен. Тоді науковці музею і члени гуртка «Ентузіаст» вирушали в села, щоб підшукати пам'ятки народної архітектури. Збереглися звіти про етнографічні розвідки в села Лишнівка та Нова Руда Маневицького (тепер – Камінь-Каширського) району [63] та до ряду сіл Камінь-Каширського, Старовижівського і Любомльського (тепер обидва у складі Ковельського району) районів [64].

Цікаву інформацію містять звіти про відрядження завідувача відділом науки Музею історії сільського господарства Волині – скансену І. Дзюби до сіл і колгоспів Рожищенського, Старовижівського і Ковельського районів на пошуки об'єктів для скансену та про укладання договорів на купівлю і з метою переговорів з головами колгоспів про перерахування грошей музею, або про вихід з членів акціонерного товариства в разі несплати внесків [58–59; 61].

Значний інтерес має звернення Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції «Експонати – Музею історії сільського господарства Волині» (без дати). Зважаючи на те, що воно містить покликання на Закон «Про охорону пам'яток історії та культури», прийнятий в липні 1978 року, можемо припустити, що це було восени 1978 року, коли визрів остаточний намір створити музей. Зміст звернення свідчить про те, що музей при дослідній станції створювався як ідеологічний осередок: «Активно включившись у збір експонатів і ставши позаштатними співробітниками музею, Ви сприятимете швидкому народженню нового науково-пропагандистського закладу Волині». Звернення адресувалось, насамперед, фахівцям сільського господарства, працівникам колгоспів та радгоспів, передовикам і новаторам виробництва. Долучитись до збору музейних

предметів запрошували ентузіастів-краєзнавців, фотолюбителів і народних умільців [57, арк. 1, 2].

Короткий, але доволі інформативний лист директора музею першому заступнику голови Волинської обласної ради, від 21 листопада 2016 року дозволяє простежити основні етапи становлення і розвитку музею та зміни його назв – Музей історії сільського господарства Волині – Народний музей історії сільського господарства Волині – Музей історії сільського господарства Волині – скансен. Зазначається, що до листа були додатки на семи аркушах, які не вдалося відшукати [122].

До третьої групи віднесемо опубліковані джерела про діяльність Музею історії сільського господарства Волині, зокрема, порівняльно-довідковий матеріал про діяльність державних/комунальних музеїв Волинської області, у т. ч. й Рокинівського музею за 2009–2010, 2010–2011, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 і 2016 роки, опублікований науковими працівниками методичного відділу Волинського краєзнавчого музею О. Вернидубовим та Л. Криштаюк. Ці матеріали містять інформацію про експозиційну, виставкову, науково-освітню, науково-дослідну та науково-фондову діяльність музею [23–24; 98–100].

Сюди ж включимо статистично-аналітичні показники діяльності комунальних музеїв Волинської області за 2005–2020 роки, куди включені статистичні відомості про роботу музеїв за такими напрямками:

- кількість музейних предметів основного фонду;
- кількість експонованих музейних предметів;
- кількість організованих виставок музеї;
- кількість організованих виставок поза музеєм;
- кількість відвідувачів;
- проведено екскурсії для (тис. осіб);
- проведено екскурсій;
- кількість наукових видань та публікацій;
- кількість працівників всього, у т. ч. наукових;

– надано платних послуг [1; 89; 128; 170–172].

Окремі відомості про роботу Музею історії сільського господарства Волині – скансену містить «Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею», зокрема, за 2011 рік, де вміщена інформація про переможців за підсумками проведення Другої обласної акції «Музейна подія року на Волині – 2010», присвяченої Міжнародному дню музеїв, серед яких був і Музей історії сільського господарства Волині – скансен [65, с. 228].

Окрему групу джерел складають публікації багаторічного очільника Музею Олександра Середюка. Саме йому належать як окремі видання, так і статті у збірниках матеріалів конференцій, в періодичних виданнях та публікації у соціальних мережах.

Першими були невеличкі буклети про експонати Музею історії сільського господарства Волині. У виданні «Зустріч з минулим: Експонати народного музею історії сільського господарства Волині розповідають» (1984) [151]. О. Середюк аналізує експозицію новоствореного залу Музею, який отримав назву «Розвиток господарства краю за часів первісно-общинного ладу та феодалізму», або ж – залу археології. Насамперед автор наголошує на важливості збереження культурної спадщини, відзначаючи, що «Поглиблений інтерес до минулого країни, турбота та збереження історичної й культурної спадщини – одна з характерних прикмет нашого часу». О. Середюк докладно аналізує всю музейну експозицію, наголошує на наявності оригінальних археологічних пам'яток. Зважаючи на суспільно-політичну ситуацію в тогочасній Україні, буклет не позбавлений зайвої ідеологізації, зокрема, про класову боротьбу, «жорстку експлуатацію», «гноблення» та ін.

Позитивним моментом видання «Зустріч з минулим» є те, що О. Середюк відзначає фахівців, які брали участь в побудові цієї експозиції. Зокрема, наголошує на активній допомозі відомого волинського археолога, тоді вчителя історії Майдан-Липненської школи Маневицького району (тепер – Колківської громади Луцького району) Григорія Охріменка, який надав не

тільки методичну допомогу, а й археологічні знахідки та документи. Відзначено учнів Маяківської середньої школи (тепер – Княгининівського ліцею Луцької міської громади), які допомагали у зборі етнографічних матеріалів. Слово вдячності висловлене і на адресу оформлювачів експозиції – автора проєкту і виконавця О. М. Кузнецова, художника М. М. Заліщука, столяра М. М. Мишка та ін.

У 1980-х роках видані й інші буклети. Про експозицію залу «Природа Волині та її охорона» розповідає буклет «Подорож у природу» (1983) – геологія, корисні копалини, ґрунти, клімат, водойми, фауна і флора [158].

У виданні «Погляд в історію» (1988) О. Середюк розповідає про експозицію п'ятого залу музею, який презентує розвиток сільського господарства Волині наприкінці XVIII – на початку ХХ століття. В традиціях того часу мовиться про «безправність» селян, їх «безпросвітне», «злиденне» життя, «експлуатацію» і «свавілля» та ін., аналізуються сільськогосподарські знаряддя праці [155].

Буклети «Краєзнавці ведуть пошук» (1983) та «Туризм – відпочинок і пізнання» (1983) О. Середюк розповідає про досвід роботи туристично-краєзнавчого гуртка «Ентузіаст», створений при Волинській державній сільськогосподарській дослідній станції. Його члени брали участь в експедиційному дослідженні Волині та в опрацюванні знайдених предметів [152; 160].

Із започаткуванням 1989 року експозиції пам'яток народної архітектури – скансену і появою тут першого експонату – вітряка із с. Четвертня Маневицького району (тепер – Колківська ТГ Луцького району), О. Середюк підготував невеличке інформаційне видання під назвою «Крила з минулого» (1990) [154]. Автор вмістив коротку історичну довідку про село Четвертня та про чотири сільські вітряки, один з яких і потрапив до Музею у с. Рокині. Цінності виданню додає інформація про майстрів, які будували вітряки, записана автором у селі в ході етнографічної експедиції 1987 року. Відомості про майстра Тодося Мельника, який перед смертю переписав усі

вітряки чотирьом своїм дітям, записані від його правнука Панаса, про його сина Карпа були записані від їх внука/правнука. О. Середюк подає інформацію і про німців, які керували роботами з будівництва вітряка у с. Четвертні у 1905 році. Громада села заплатила їм за роботу обумовлену суму – дві тисячі золотих червінців і ті вирушили додому. Біля с. Годомичі вирішили скупатись у р. Стир, але потрапили у вир і потонули. Така конкретна інформація завжди цікава відвідувачам музею, тому дуже добре, що вона була записана і оприлюднена.

Надзвичайно цінною є інформація про конструктивні особливості четвертнянських вітряків стрижневого типу. Зазначені матеріали, використані для виготовлення тих чи інших частин вітряка. Наголошено, що камінь для вітряка привезений волами аж із м. Кременця. Вміщено інформацію про плату за розмелювання зерна – гарнець (народна міра сипучих) з мішка. І знову ж, О. Середюк не оминає увагою майстрів, причетних до демонтажу, перевезення і спорудження вітряка на території Музею історії сільського господарства Волині, який з того часу ставав вже скансеном. Видання доповнене світлинами вітряка, його частин, процесу монтажу та реставрації у с. Четвертня; учасників експедиції (Олександр Середюк і учні Костянтин Мисковець та Вадим Яцушик); членів будівельної бригади С. Є. Костюшка; будівельника-реставратора Володимира Кравця. Ці світлини дозволяють у більш повній мірі відтворити історію становлення Рокинівського музею-скансену [154].

2024 року О. Середюк видав друге, доповнене видання про вітряки – «Крила з минулого: Науково-етнографічне видання: За матеріалами експозиції Музею-скансену Волині» [153]. Видання містить вступ про історію млинарства в Україні, де наголошено, що на Поліссі вітряки з'явилися значно пізніше, ніж в інших регіонах України. Саме тут О. Середюк відзначає роль відомого дослідника народної архітектури України, музейника, волинянина Архипа просто неба.

До другого видання також додані нові розділи, зокрема, – «З історії крилатих велетнів», де висвітлена історія розвитку млинарства (подрібнення злаків) починаючи з часів Римської імперії, Китаю ін. Відзначаючи, що вітряки в Україні почали використовуватися пізніше, ніж водяні млини, автор наголошує, що найбільш ранні згадки про вітряки в Україні датуються XVI століттям. Розділ «Використання енергії вітру з давніх-давен», де розповідає про стаціонарні і наплавні водяні млини, про конструктивно-технічне вирішення вітряних млинів (вітряків) – стовпові, шатрові, їх принцип роботи, особливості вітряків в різних регіонах України тощо. Розділ «Будова вітряка» містить інформацію і про рокинівський вітряк. Далі у виданні вміщена інформація із першого буклету про вітряк.

Позитивним у дослідженні є використання інформації із праць відомих вчених етнографів, фольклористів Миколи Сумцова, Стефана Таранушенка, згадує Опанаса Шафонського (правда, як А. Шафонського), Володимира Горленка та ін. Зважаючи на те, що автор наголошує на науковості видання, слід відзначити неточності в оформленні списку джерел (працю одного автора вказує, посилаючись на працю іншого, що свідчить про незнання першоджерел), відсутності конкретних посилань тощо.

Тему вітряків О. Середюк продовжив у статті «Вітряних млинів скелети (З історії старого вітряного млина. За матеріалами музейної експедиції)» (2014). Відзначаючи швидкий процес руйнування вітряків, автор відзначає роль академіка Петра Тронька у збереженні окремих зразків вітряних млинів, зібраних в експозиції Музею народної архітектури та побуту в Пирогово. Основна увага приділена інформації про вітряк у с. Ярівка Горохівського (тепер – Луцького) району, збудованого родиною Залевських. Окрім того, О. Середюк сформулював пропозиції по порятунку вітряка і перенесення його до Музею історії сільського господарства Волині. Це було 2014 року. На сторінці села є світлина цього вітряка, зроблена 2020 року, Але він пророслий деревами і видно, що доживає свій вік так і не дочекавшись порятунку [145].

1990 року вийшов інформаційно-рекламний путівник по Народному музею історії сільського господарства Волині, підготовлений О. Середюком, який містить коротку інформацію про історію створення музею та опис діючої на той час експозиції. Варто відзначити, що скансену на той час ще не було [165].

1998 року видане друге, перероблене і доповнене видання путівника по Музею історії сільського господарства Волині, також підготовлене О. Середюком – «Скарбниця історії Волині: Історико-краєзнавчий нарис про Народний музей історії сільського господарства Волині», обсягом 124 сторінки, епіграфом до вступної частини взяті слова Йосипа Струцюка: *«Є славне місце на Волині, / Куди ведуть усі дороги»*. Саме у вступі до видання, поряд із загальною інформацією про Волинь, О. Середюк коротко знайомить читача з історією Музею історії сільського господарства Волині, відзначаючи, що його експозиція була започаткована 1978 року, а перший зал відкритий для відвідувачів 5 лютого 1979 року, в день відкриття нового науково-виробничого комплексу дослідної станції. Олександр Михайлович, віддаючи належне ініціатору створення музею Петру Теслюку, наголошує, що розвиток музею продовжили вже його однодумці. Відзначає важливу роль у формуванні музейних фондів історико-туристичної секції «Ентузіаст», куди входили учні Маяківського (тепер – Княгининівської) і Рокинівського закладів середньої освіти. Наголошуючи, що члени секції брали участь в експедиціях, О. Середюк, на жаль, назвав лише експедицію до с. Четвертня, а про інші зовсім не згадує [165, с. 5–8].

У розділі «З найдавніших часів до наших днів» О. Середюк вмістив коротку історичну довідку про село Рокині та про розвиток Волинської сільськогосподарської дослідної станції, яка розбудовувалась у с. Рокині з 1975 року. Автор подав інформацію про так звану стаціонарну експозицію Музею, наголосивши, що починаючи до 1990 року відкривався один зал експозиції, яких на той час було вже шість, а сьомий готувався до відкриття [165, с. 9–11].

У наступних розділах видання автор знайомить читачів і майбутніх музейних відвідувачів з окремими експозиціями. Першою аналізує тематичну експозицію «Національне відродження. Українська національна символіка» [165, с. 12–16].

Кожна наступна частина видання присвячені іншій експозиції. У розділі «Історія центру хліборобської науки (Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція)» (зал 2) значна увага приділена Петру Теслюку, згадуються наукові співробітники дослідної станції, вміщено чимало світлин, які відображають роботу, спортивне і культурне життя науково-дослідного закладу – сходження на Говерлу, участь у святковому дійстві «Ой на Івана, ой на Купала» тощо [165, с. 17–33].

Наступний розділ – «Природа Волині та екологія» (зал 3) розповідає про рослинний і тваринний світ Волинської області та експозиційні підходи до висвітлення цієї теми – схеми, карти, світлини, діорами, діаграми та ін. Автор не тільки говорить про флору і фауну Волині, а й порушує екологічні питання, серед яких – скорочення поголів'я дичини й заходи, які вживаються для її відновлення, тощо. Аналізуються ґрунти Волинської області та проблеми, пов'язані зі збереженням їх родючості – протикорозійні заходи та ін.; особливості клімату Волині та її водних ресурсів та ін. [165, с. 34–49].

Наступні розділи видання присвячені аналізу інших музейних експозицій: «Розвиток господарства краю за часів первіснообщинного ладу та феодалізму» (зал 4); «Сільське господарство Волині кінця XIX – першої половини XX століття» (зал 5); «Землеробські знаряддя Волині в кінці XIX – на початку XX століття»; «Поліське ткацтво» (зал 7); «Перший волинський скансен (Діюча експозиція просто неба)»; «Прийдешнє музею»; «Дендрарій – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва». Розділ «Пошуки, знахідки, гіпотези» коротко висвітлює експедиційно-пошукову роботу Музею, зокрема, експедицію селами Ратнівського (тепер – Ковельського) і Камінь-Каширського району загальною протяжністю 150 км; внесок Григорія Охріменка в пошукову експедиційну роботу та ін. Наприкінці видання

вміщене звернення автора – першого директора Музею – під назвою «Збережемо пам'ять народну: Звернення «до всіх, кому небайдужа» історія рідного краю», де подається короткий запитальник і прохання надсилати відповіді на адресу Музею. Завершує видання «Слово про автора (Рокинівський «Дон-Кіхот»))» за авторством Л. Василюка та Г. Яремія [165, с. 55–119].

2024 року О. Середюк видав книгу «Мудрість поліщуків: Науково-етнографічне видання: За матеріалами експозиції Музею-скансену Волині» [157], яка містить матеріали про традиційне житло та символіку порога, покуті, сволока, печі, колиски та ін. Вміщена коротка інформація про господарські (клуня, льох), виробничі (кузня) та сакральні (капличка) споруди, наявні в Музеї. В розділі «Музей рятує старожитності» автор розповідає про встановлення в Музеї «Хати з двірцем».

Замість післямови у виданні «Мудрість поліщуків» вміщений матеріал автора під назвою «ЯК Я СТВОРЮВАВ МУЗЕЙ-СКАНСЕН (*виділення автора – Р. К.*) і як мене спровадили на заслужений відпочинок (Сповідь засновника, творця і автора експозиції Музею історії сільського господарства Волині – скансен)». В першій частині О. Середюк розповідає про особливості створення музею. Цікаво, що спочатку збирались матеріали для археологічної експозиції, потім – етнографічної, організовувались відповідні експедиції в села області. Наголошено на значній методичній допомозі, наданій науковими співробітниками методичного відділу Волинського краєзнавчого музею Олександрою Нагорною та Олександром Вернидубовим. Особливістю в побудові музейної експозиції було й те, що всі роботи проводились у вільний від основної роботи час. В тандемі працювали автор експозиції, художники, столяри та ін. «Робота не для слабаків» – назвав процес створення музею О. Середюк. Доцільно було б дійсно проаналізувати всі етапи створення Рокинівського музею, археологічні та етнографічні експедиції, вказати населені пункти, звідки походять музейні експонати, назвати їх майстрів чи власників тощо, тобто вмістити суто «музейну

інформацію, яка так потрібна музейній аудиторії, тому що саме вона, а не просте «тикання» в хату чи стенд, цінна для відвідувача [155, с. 114–134].

Вище названі матеріали опубліковані й в науковому збірнику, виданому за матеріалами конференції «Минуле і сучасне Волині. Музейна та пам'яткоохоронна діяльність на Любомльщині та Волині» (2023). Автор згрупував інформацію у трьох частинах, які назвав: «Добрий початок – половина справи», «Музей створювати – не для слабаків», «Спокій нам тільки сниться» [163, с. 120–128].

Проблеми музейного будівництва на прикладі Рокинівського музею висвітлені у статті О. Середюка «Доки живу – будуватиму (Спогади про створення Музею історії сільського господарства Волині – скансену)» (2004). Автор наголошує, що ідея створення Музею у с. Рокині належала тодішньому директору Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції Петру Теслюку. У статті простежені основні етапи розбудови музею: 1979 рік – зал «Історія дослідної станції» (1979 рік), 1983 рік – присвоєння Музею звання Народний; 1989 рік – відокремлення Музею від дослідної станції; з 1990 року – розбудова скансену та ін. [140, с. 252–266; 148, с. 120–123].

О. Середюк порушував і проблемні питання функціонування і розвитку Музею історії сільського господарства Волині – скансену, серед яких, насамперед, виокремив недостатність фінансування Музею, що не дозволяє повною мірою реставрувати вже наявні пам'ятки народної архітектури та перевезти до музею нові, знайдені в ході експедицій. Це б дозволило завершити Генеральний план побудови експозиції скансену. Наступна проблема – забезпечення музею фахівцями-науковцями, які б могли досліджувати музейні теми. Третя проблема, виділена О. Середюком – доповнення і реекспозиція окремих залів та створення нових, до прикладу, «Сільське господарство Волині на межі тисячоліть». Проблеми з утриманням приміщення, де розміщена стаціонарна експозиція, сусідство музею з АТС.

Впорядкування потребує пам'ятка садово-паркового мистецтва «Байрак» [159, с. 79–81].

Питання створення та розвитку пам'ятки садово-паркового мистецтва «Байрак» О. Середюк підняв у статті «Живе серце Рокинь» (2019). Автор вкотре наголосив на ролі Петра Теслюка не тільки у створенні Музею, але й в закладенні унікального дендропарку площею 13 гектарів, де розміщений скансен. О. Середюк знайомить читачів з рослинним світом парку, у т. ч. з унікальними рослинами [166, с. 312–319].

О. Середюк підготував і видав працю про святково-обрядову культуру українців під назвою «Український рік: історія, традиції, звичаї, обряди: Сценарії проведення свят» (2018). Поряд з дійсно етнографічними матеріалами подано авторське бачення українського року, що базується на світоглядних переконаннях автора (сонцепоклонництво). Окремі зі сценаріїв були апробовані у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені [162].

Ряд публікацій О. Середюка присвячені національно-патріотичному вихованню в Музеї історії сільського господарства Волині – скансені, зокрема, на традиціях козаків. У статті ««Лицарі сонця» та їх нащадки» (2007) О. Середюк розповідає про Луцьку районну молодіжну громадську організацію – «Школу козацького гарту», зареєстровану у 2001 році на базі Музею, яка займалася вивченням бойових мистецтв українського народу. Окрім того, автор наводить приклад, який трапився у Музеї, коли його відвідував майстер карате з Японії, який став на коліно перед зображенням козака [146, с. 128–132]. Школі козацького гарту, створеній при Музеї історії сільського господарства, присвячена й стаття «Козацьке бойове мистецтво в музеї» (2014) [151, с. 192–195]. Традиції українського козацтва у роботі Музею і «Школу козацького гарту» писала Майя Поліщук [140, с. 298–306].

У статті «Пам'ять на віки! (Пам'яті Г. О. Гуртового)» (2014) О. Середюк повідомляє про проведення на базі Музею історії сільського господарства Волині – скансену Першої науково-практичної конференції

«Волинь – край козацький», а також відзначає внесок Г. Гуртового в музейне будівництво Волині і розвиток концепції національно-патріотичного виховання [156, с. 40–43], що стало уже традицією.

Окремі, у т. ч. й вище проаналізовані публікації, вміщені в історико-краєзнавчому нарисі «Рокині – Рукині» в розділі «Музей – житло муз»: «Доки живу – будуватиму», «Житло муз», «Перший волинський скансен», «Каплиця Вознесіння Господнього», «Заповідник краси – дендропарк», а також відгуки відвідувачів [140, с. 251–286, 291–297].

Питання функціонування Музею історії сільського господарства Волині – скансені досліджували й інші музейні працівники. Зокрема, на той час (2003–2004) старша наукова співробітниця Музею Майя Солоненко (Поліщук) коротко висвітлила проблему культурно-просвітницької роботи в Музеї. Один з напрямів такої роботи – вивчення і популяризація традицій родинного і громадського життя українців, як то: «Різдвяний Святвечір», «Колядки і щедрівки», «Андріївські вечорниці», Обряд «Охризування» та ін. Авторка зазначає, що музеєм проводяться і трудові обряди, серед яких: «Свято першої борозни», «Сівба» та ін. Авторка порушує й питання національно-патріотичного виховання дітей і молоді на традиціях українського козацтва [168, с. 54–55; 169, с. 123–125]. Майя Поліщук у співавторстві із Наталією Луцюк проаналізували форми вивчення етнокультурних надбань у Музеї історії сільського господарства Волині [127, с. 126–128].

Ряд публікацій про Музей історії сільського господарства Волині – скансен підготовлені ексзавідувачкою фондів Ольгою Роговою. Більшість її статей опубліковані в періодичних виданнях. Невеличка розвідка «Свободу не спинити» – про реалії і перспективи розвитку Музею опублікована в історико-краєзнавчому нарисі «Рокині – Рукині» [140, с. 287–290]. Стаття про першого очільника Музею Олександра Середюка у Волинському музейному віснику присвячена 60-літньому ювілею музейника. Авторка простежила основні життєві віхи Олександра Середюка, наголосила на чіткій

громадянській позиції музейника і його участі у громадській роботі, відзначила його внесок у створення та розбудову Музею історії сільського господарства Волині – скансену та ін. [135, с. 206–208].

Окреме, щедро ілюстроване дослідження про Олександра Середюка – «Козак і краєзнавець. Біографічна розповідь про Середюка Олександра Миколайовича з нагоди ювілею» (2010) – підготувала М. Поліщук. Оповідуючи про родину ювіляра, його життєві університети, авторка відзначає участь О. Середюка у музейному будівництві Волині. Додані відгуки музейних відвідувачів про музей і його директора [126, с. 3–72, 86–104]. У дослідженні також вміщені спогади друзів і колег Олександра Середюка, зокрема, Петра Теслюка, директора Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції у 1974–1989 рр., Людмили Василюк, вченого секретаря дослідної станції у 1980–1987 рр., наукових співробітників дослідної станції Броніслава Котвицького і Наталії Гордієнко [135, с. 73–85].

Ювілейні статті до семидесятиліття Олександра Середюка підготували науковий співробітник Волинського краєзнавчого музею Олександр Вернидубов [20] та в минулому наукова співробітниця Музею історії сільського господарства Волині – скансену Наталка Антонова. Авторка висвітлила особливості реалізації соціальних функцій музею у формі організації вільного часу дітей: знайомство з експозицією, участь у майстер-класах, обрядах та інтерактивних дійствах та ін. [190, с. 77–82].

Окреме, щедро ілюстроване дослідження про Олександра Середюка – «Козак і краєзнавець. Біографічна розповідь про Середюка Олександра Миколайовича з нагоди ювілею» (2010) – підготувала М. Поліщук. Оповідуючи про родину ювіляра, його життєві університети, авторка відзначає участь О. Середюка у музейному будівництві Волині. Додані відгуки музейних відвідувачів про музей і його директора [126, с. 3–72, 86–104]. У дослідженні також вміщені спогади друзів і колег Олександра Середюка, зокрема, Петра Теслюка, директора Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції у 1974–1989 рр., Людмили Василюк,

вченого секретаря дослідної станції у 1980–1987 рр., наукових співробітників дослідної станції Броніслава Котвицького і Наталії Гордієнко [135, с. 73–85].

Історіографія проблеми практично відсутня. Ювілейні статті до семидесятиліття Олександра Середюка підготували науковий співробітник Волинського краєзнавчого музею Олександр Вернидубов [20] та в минулому наукова співробітниця Музею історії сільського господарства Волині – скансену Наталка Антонова. Авторка висвітлила особливості реалізації соціальних функцій музею у формі організації вільного часу дітей: знайомство з експозицією, участь у майстер-класах, обрядах та інтерактивних дійствах та ін. [190, с. 77–82].

Різносторонню інформацію з діяльності Музею містять статті у ЗМІ, опубліковані як науковими співробітниками музею, так і журналістами у районних, обласних і всеукраїнських виданнях. Більшість із них стосується періоду створення і розвитку скансену. З появою електронних ЗМІ кількість таких публікацій значно зростає. Журналістами підняті наступні питання:

- експозиції та виставки Музею історії сільського господарства [14; 32–35; 86–87; 105; 115; 123; 136; 138; 183];
- нові надходження до музею, у т. ч. і пам'яток народної архітектури [48; 88; 196; 124; 139; 147; –149];
- будівельні та реставраційні роботи в музеї [118; 170];
- екскурсії, у т. ч. незвичні [10];
- свята, фестивалі, майстер-класи та ін. заходи [18–19; 27; 103; 121; 137; 144; 174–176; 179–181; 184–186; 189–190];
- багаторічного директора музею Олександра Середюка [97].

Як бачимо, джерельна база роботи доволі велика і на сьогодні практично не залучена в наукових розвідках. Проаналізовані публікації О. Середюка та інших працівників Музею переважно публіцистичного характеру, стосуються в основному структури експозиції музею та окремих аспектів його діяльності. В останні роки до дослідження окремих форм роботи Музею зверталися науковці.

1.2. Базові поняття

Методологія дослідження сформована на основні нормативно-законодавчих актів та загальнотеоретичних досліджень, автори яких порушували питання суті й соціальної ролі музеїв у збереженні й актуалізації культурної спадщини.

Питання суті, типології, збереження, охорони, ревіталізації та популяризації культурної спадщини унормовані у Законі України «Про охорону культурної спадщини» (2020) [54].

Закон «Про охорону культурної спадщини» дає визначення основних понять, які використовуються в нашій роботі. Основним серед них є поняття «культурна спадщина», яке Закон визначає як «сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини» [54, ст. 1].

Важливим є визначення поняття «об'єкт культурної спадщини», без якого неможливо зрозуміти й саму суть культурної спадщини. Під «об'єктом культурної спадщини» Закон розуміє «визначне місце, споруду (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність» [54, ст. 1].

Відповідно до можливості переміщення, Закон «Про охорону культурної спадщини» ділить усі об'єкти культурної спадщини на дві групи – нерухомі об'єкти та рухомі предмети [54, ст. 1].

Під нерухомим об'єктом культурної спадщини Закон розуміє «об'єкт культурної спадщини, який не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного,

історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності» [54, ст. 1].

Виходячи з експозиції Музею історії сільського господарства Волині – скансену нерухомими об'єктами культурної спадщини є усі об'єкти експозиції просто неба – скансену – десять об'єктів.

Під рухомими предметами, пов'язаними з нерухомими об'єктами культурної спадщини, розуміються «елементи, групи елементів об'єкта культурної спадщини, що можуть бути відокремлені від нього, але складають з ним єдину цілісність, і відокремлення яких призведе до втрати археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, архітектурної, мистецької, наукової або культурної цінності об'єкта» [54, ст. 1].

В експозиції Музею історії сільського господарства Волині – скансену рухомими предметами є, насамперед, предмети побуту і різноманітні знаряддя праці, пов'язані в минулому із функціонуванням селянського господарства, або так звані етнографічні предмети. Другу групу складають археологічні артефакти, які, відповідно до тематики музею, репрезентують господарську діяльність давнього населення Волині. Окремо можна виділити предмети, пов'язані діяльністю Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції – документи, фото, нагороди та ін.

Наступне поняття, пов'язане зі збереженням та охороною культурної спадщини, є «пам'ятка культурної спадщини». Під цим поняттям Закон розуміє «об'єкт культурної спадщини, занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, до розв'язання питання про включення (не включення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» [54, ст. 1].

Пам'яткою культурної спадщини у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені є об'єкт садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення парк «Байрак».

Під охороною культурної спадщини Закон розуміє «систему правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних» та ін. «заходів з обліку..., запобігання руйнуванню або заподіяння шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини» [54, ст. 1].

Зважаючи на наявність старих форм народної архітектури, які доволі часто піддаються впливам природного середовища і руйнуються, Музей історії сільського господарства Волині – скансен проводить заходи щодо запобігання руйнування та усунення наявних пошкоджень в музейних об'єктах. З цією метою проводиться просочення дерев'яних стін спеціальними розчинами, які попереджують гниття, появу шашеля, зміну покрівлі та ін. Окрім того, збереження об'єктів потребує їх чистки, прибирання, миття, побілки та ін. заходів. Опудала тварин, наявні в експозиції природи, також потребують застосування спеціальних розчинів для більш тривалого збереження експонатів. Музейні тканини слід оберегати від молі тощо.

Предметом охорони об'єкта культурної спадщини, згідно із Законом «Про охорону культурної спадщини», є «характерна властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою» [54, ст. 1].

Усі, наявні в музеї пам'ятки, володіють властивостями, що становить їх історико-культурну цінність. До прикладу, житла, господарські, виробничі й культові споруди характеризують традиції житлового, господарського, виробничого і культового будівництва на Волині в певний історичний період, тому вони й охороняються саме з метою збереження давніх будівельних традицій краю. Такими ж властивостями володіють усі музейні предмети.

За типами об'єктів культурної спадщини в Музеї історії сільського господарства Волині – скансені є споруди й комплекси. Спорудами є вже згадувані нами жила, господарські і виробничі споруди. Комплексами є

предмети побуту (меблі, посуд, начиння) й знаряддя праці, виявлені в тій чи іншій споруді й перевезені до музею з певного населеного пункту, тобто, як зазначає Закон, «топографічно визначені сукупності окремих або поєднаних між собою об'єктів культурної спадщини» [54, ст. 2].

За видами Закон «Про охорону культурної спадщини» виділяє наступні об'єкти культурної спадщини: археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, науки і техніки [54, ст. 2].

У Музеї історії сільського господарства Волині – скансені наявні наступні об'єкти культурної спадщини:

- археологічні об'єкти – представляють розвиток господарської діяльності давнього населення Волині, експозиція «Розвиток господарства краю за часів первіснообщинного ладу та феодалізму»;

- історичні об'єкти – представлені у більшості експозицій музею, у т. ч. «Національне відродження. Українська національна символіка», «Історія центру хліборобської науки» та ін.;

- об'єкти монументального мистецтва – пам'ятник козакові Мамаю, відкритий 14 жовтня 2012 року, автор – заслужений діяч мистецтв України скульптор Володимир Шолудько; потреба такого пам'ятника в музеї обумовлена тим, що експозицію просто неба – скансен ексдиректор називав «Козацький зимівник» і картини Мамая висіли колись у хатах;

- об'єктами архітектури є житлові, господарські виробничі і культові споруди, що є пам'ятками народної архітектури; зауважимо, що окрім оригінальних, перевезених пам'яток, є будівлі, відтворені з нового матеріалу – льох, оборіг і каплиця, сьогодні відтворюється клуня-повітка;

- об'єкти садово-паркового мистецтва – пам'яткою садово-паркового мистецтва у музеї є дендрологічний парк «ми», започаткований працівниками Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції, 1996 року визнаний «Парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва

загальнодержавного значення» під назвою «Байрак»; на території парку-пам'ятки розміщена відкрита експозиція музею – скансен;

– об'єкти науки й техніки представлені експозицією «Історія центру хліборобської науки (Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція)» [91].

У музеї наявні предмети, що представляють природу, мистецтво й етнокультурні набутки мешканців краю. Щоб зрозуміти їх статус як об'єкта культурної спадщини, знову звернемося до визначення цього поняття, яке включає також «інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з естетичного, етнологічного., мистецького., чи художнього погляду і зберегли свою автентичність» [54, ст. 1].

Виходячи з цього, об'єктами культурної спадщини є предмети в експозиції «Природа Волині та екологія»; етнографічні предмети, наявні в експозиціях «Сільське господарство Волині кінця ХІХ – першої половини ХХ століття» і «Землеробські знаряддя Волині в кінці ХІХ – першої половини ХХ століття»; художні об'єкти представлені на виставці картин про природу.

2003 року ЮНЕСКО прийнята «Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини», яка визначає галузі, в яких проявляється термін «нематеріальна культурна спадщина» :

- виконавські мистецтва;
- звичаї, обряди, свята;
- знання та звичаї, що стосуються природи та всесвіту;
- традиційні ремесла [93, ст. 2].

У Музеї історії сільського господарства Волині – скансені зберігаються предмети побуту, одяг, твори декоративно-ужиткового мистецтва, знаряддя праці та ін. Окрім того, відтворюються численні свята родинного і життєвого циклу, обряди випікання хліба, майстер-класи з виготовлення писанок, іграшок, керамічних виробів та ін. У планах – популяризація елементів

нематеріальної культурної спадщини, внесених до Національного переліку, у т. ч. від Волині.

Ми вже наголошували, що Закон «Про охорону культурної спадщини» передбачає не тільки її збереження й охорону, а й популяризацію, що полягає в організації «науково-методичної, експозиційно-виставкової та видавничої діяльності у цій сфері» [54, ст. 6, п. 23]. Закон наголошує, що «Підприємства усіх форм власності, заклади науки, освіти та культури, громадські організації, громадяни ... беруть участь у популяризації культурної спадщини серед населення, сприяють її вивченню дітьми та молоддю, залучають громадян до її охорони [54, ст. 11]. Отже, музей, як установа культури, зобов'язаний проводити заходи щодо популяризації / актуалізації культурної спадщини.

У своїй діяльності Музеї історії сільського господарства Волині – скансен керується Статутом і Законом України «Про музеї та музейну справу» [52].

Поняття «музей» Закон визначає як «науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини» [52, ст. 1]. Як бачимо, Закон передбачає обов'язкову популяризацію музейних предметів, з тим, щоб залучати музейних відвідувачів до ознайомлення і розуміння культурної спадщини.

У процесі музейної роботи важливі такі поняття як предмет музейного значення, музейний предмет, експонат, музейна колекція, експозиція, виставка та ін.

Предмет музейного значення Закон «Про музеї та музейну справу» визначає як культурну цінність, яка володіє особливими ознаками, що дають підстави для набуття нею статусу музейного предмета [52, ст. 1]. У зв'язку з цим визначенням, потребує означення поняття «культурні цінності». Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»

визначає культурні цінності як «об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України» [52, ст. 1].

У випадку, коли предмет музейного значення потрапляє до музею, він набуває статусу музейного предмета, що передбачає його «збереження, вивчення та публічне представлення» [52, ст. 1].

Музейний предмет, надійшовши до музею, включається у музейну колекцію, яку Закон визначає як «сукупність музейних предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками» [52, ст. 1]. У Музеї історії сільського господарства, як окремі колекції, виділені тканини, пам'ятки природи, археології, народної архітектури та ін.

У музеєзнавстві використовується також поняття «пам'ятка», яке не знайшло відображення у Законі «Про музеї і музейну справу», але активно розробляється вченими-музеєзнавцями. Теоретичні аспекти поняття «пам'ятка» обґрунтовані у публікаціях Сергія Руденка, Світлани Гаврилюк, які наголошують, що в останні роки відбулись певні еволюційні зміни у визначенні понять «пам'ятка» і «музейна пам'ятка». Попри те, що Закон не вживає поняття «музейна пам'ятка», дослідники наголошують на його унікальності, оскільки в інших сферах вживається інше означення пам'ятки» – «культурна пам'ятка», «бібліотечка пам'ятка», «архівна пам'ятка» та ін. С. Гаврилюк наголошує, що поняття «музейний предмет», вжите у Законі, не може повною мірою замінити поняття «музейна пам'ятка» і в останні роки продовжує активно розроблятися дослідниками й використовуватися в музейній справі [29; 142].

Музейний предмет, музейна пам'ятка, використані при побудові експозиції чи виставки, стають експонатами.

Керуючись Законом «Про музеї та музейну справу», Музей історії сільського господарства Волині – скансен проводить такі напрямки роботи: фондову роботу і комплектування музейного зібрання; експозиційну і

виставкову роботу; культурно-освітню діяльність. Зважаючи на необхідність збереження музейних предметів, особливо пам'яток народної архітектури, пам'яткоохоронну і реставраційну діяльність. Науково-дослідна робота музею пов'язана з науковою атрибуцією музейних предметів, за необхідності (вивезення предметів на виставки та ін.), можливе складання експертних висновків.

Визначення поняття «музей», висвітлення структури музеїв, їх юридичного підпорядкування, основних форм музейної роботи, суспільної ролі та ін. питання висвітлені у численних статтях і посібниках. Серед них праці: Р. Маньковської [108], Л. Гріффена [33], С. Гаврилюк та В. Надольської [30], С. Муравської [112], О. Гайдая [31], М. Рутинського та О. Стецюка [143], В. Шевченко та І. Ломачинської [187], О. Прищепи [131], В. Банах [12] та ін. [11; 95; 120].

Зважаючи на те, що складі Музею історії сільського господарства Волині є експозиція просто неба, він отримав назву скансен. Історія і теоретичні аспекти створення, розвитку і діяльності скансенів висвітлені у численних дослідженнях.

Доволі цікавий європейський досвід функціонування скансенів, адже саме звідти вони прийшли й в Україну. Саме цій темі присвячена стаття Ю. Башкатова та Р. Терпиловського, які наголошують, що перші музеї просто неба створені в Норвегії ще в наприкінці ХІХ (1894 р.) – на початку ХХ століття. Наступними були Данія, Фінляндія, Голландія, Німеччина. Автори наголошують, що при правильній організації й професійному менеджменті – майбутнє музейної справи за скансенами [13].

У праці нашого земляка, вченого, музейника Архипа Данилюка «Українські скансени» визначені основні терміни, пов'язані з музеями просто неба: скансен (етнографічний парк) – музей оригінальних пам'яток, що експонуються просто неба; музей паркового типу – музей під відкритим небом, експонати якого розміщені у довільному порядку (як скульптури у парку); музей збирального (ансамблевого) типу – музей під відкритим небом,

експонати якого розміщені певними ансамблями, «мікроселами» [34, с. 3, 20]. А. Данилюк, вивчаючи особливості побудови музеїв-скансенів в Україні, наполягав на створенні у сільській місцевості мініскансенів, які б розміщувались у тих природно-ландшафтних умовах, в яких були створені. Надавав підтримку багатьом невеликим музеям, у т. ч. Музею історії сільського господарства Волині – скансену.

Л. Прибега розглядає скансени як «модель традиційного середовища... і комплексну форму охорони пам'яток етноархітектури та етнодизайну. [130]. Різноманітні аспекти функціонування скансенів в Україні висвітлюють С. Коротун, М. Яковишина, М. Остапчук [97]. Культурно-дозвіллеві практики діяльності українських скансенів, їх проблеми та трансформацію в умовах російсько-української війни досліджують А. Позняк та Ю. Борисенко [15–17; 125]. І. Проненко наголошує на необхідності створення віртуальних турів українськими скансенами з метою популяризації культурної спадщини [133].

Туристичну діяльність скансенів в умовах постіндустріального суспільства в контексті актуалізації нематеріальної культурної спадщини досліджує С. Дичковський [38]. На туристично-рекреаційному потенціалі українських скансенів наголошують і Т. Лисюк та Д. Мірошніков. Однак, ця стаття є прикладом недобросовісності в наукових дослідженнях. Автори, покликаючись на статтю луцьких дослідників, по-перше, дають неправильну назву музею, називаючи його «Волинський музей історії сільського господарства в селищі Рокині біля Луцька»; по-друге, пишуть, що «Музей є унікальним в Україні, оскільки це єдиний «живий» скансен. Працівники музею живуть на його території, ведуть господарство й зберігають усі традиції, що дає змогу відвідувачам у будь-який час побачити на власні очі всі особливості культури регіону» [101], що не відповідає дійсності. Але найголовніше тут те, що в статті, на яку покликаються автори, немає жодного слова про музей у селищі Рокині.

Висновки до першого розділу. Джерельна база роботи доволі різноманітна. Основним джерелом при написанні кваліфікаційної роботи стали звіти Музею історії сільського господарства Волині – скансену за період 1999–2023 років. Використані звіти про експедиційну діяльність Музею. Джерельну базу доповнюють порівняльно-довідкові та статистичні матеріали про роботу комунальних музеїв області, укладені науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею.

Основні етапи створення Музею, побудови експозиції, форми актуалізації культурної спадщини висвітлені у численних статтях, буклетах та окремих виданнях популярного характеру, підготовлених засновником і багаторічним першим директором Музею Олександром Середюком.

Огляд публікацій з історії створення, функціонування та актуалізації культурної спадщини у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені засвідчує незначний інтерес дослідників до цієї теми. Вивчення окремих питань, пов'язаних з основними формами діяльності Музею розпочалося в останні роки науковими співробітниками Волинського краєзнавчого музею, науковцями. Значний пласт інформації вміщений у періодичних виданнях, де опубліковані численні статті про роботу Музею

Основні поняття теми з'ясовані у процесі опрацювання законодавчо-нормативних документів і опрацювання численних публікацій дослідників-музеологів.

РОЗДІЛ 2

РОЛЬ ЕКСПОЗИЦІЙНО-ВИСТАВКОВОЇ РОБОТИ В ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

2.1. Стационарна експозиція музею та популяризація культурної спадщини

Першою формою актуалізації культурної спадщини в Музеї історії сільського господарства Волині – скансені є експозиційно-виставкова робота. Експозиція музею складається із двох частин – стаціонарної (закритої, у приміщенні) і експозиції просто неба – скансену.

Становлення Музею історії сільського господарства Волині – скансену у селищі Рокині Луцького району Волинської області тісно пов'язане з Волинською державною сільськогосподарською дослідною станцією, створеною 1956 року, основною базою якої була околиця Луцька (вулиця Боженка). 2000 року установа перейменована на Волинський інститут агропромислового виробництва Української академії аграрних наук. Однак, з початком будівництва Державного підшипникового заводу, 1973 року прийняте рішення про перенесення центральної садиби станції до с. Рокині. Саме тут 1974 року почалось спорудження нового лабораторного корпусу і будинку культури. І саме на станції восени 1978 року почав працювати Олександр Середюк (історик) з дружиною Галиною (біолог) [126, с. 73–75]. Як стверджує О. Середюк, він був запрошений на роботу з однією метою – створити музей. На той час директор станції П. Теслюк вже створив уявний тематико-експозиційний план майбутнього музею, що мав розміститися в Будинку культури, який тільки зводився [163, с. 120].

З метою формування музейної колекції дослідною станцією було розроблене звернення «Експонати – музею історії сільського господарства Волині» зміст якого свідчить, що музей при дослідній станції створювався як ідеологічний осередок : «Активно включившись у збір експонатів і ставши позаштатними співробітниками музею, Ви сприятимете швидкому

народженню нового науково-пропагандистського закладу Волині». Звернення адресувалось, насамперед, фахівцям сільського господарства, працівникам колгоспів та радгоспів, передовикам і новаторам виробництва. Долучитись до збору музейних предметів запрошували ентузіастів-краєзнавців, фотолюбителів і народних умільців [47, арк. 1, 2].

Звернення містить інформацію й про те, які саме предмети планували збирати для майбутнього музею. Це мали бути «речі, що зможуть висвітлити життя та господарську діяльність краю від найдавніших часів до сьогодення. Це можуть бути: археологічні матеріали, культові й побутові речі, селянські знаряддя праці, український народний одяг, матеріали по землеустрою і землеволодінню, документи, які б свідчили про класове розшарування на селі..., макетів і моделей сільськогосподарських машин і агрегатів, фотографій, слайдів, картин про природу, гербаріїв та ін.» [47, ар. 1–2]. Як бачимо, від початків музей планувався як краєзнавчий і мав включати відділи археології, етнографії, історії, природи [41].

З перших кроків створення нового музею ним опікувався Олександр Середюк, що був прийнятий на посаду наукового працівника відділу пропаганди Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції. Говорячи про директора станції П.Теслюка, О.Середюк зауважував, що «Музей – його ідея, а мені випало лишень її реалізовувати» [148, с. 120].

Перший зал музею, присвячений історії Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції, робився дуже швидко, оскільки його відкриття було присвячене введенню нового лабораторного корпусу і Будинку культури, що й відбулося 5 лютого 1979 року. Характеризуючи молодого музейника О.Середюка, який став директором музею на громадських засадах, П.Теслюк зазначав, що «Саме при створенні першого залу Олександр Михайлович проявив себе здібним істориком, дослідником, добрим організатором» [24, с. 27; 126, с. 75; 148, с. 121–122]. Початок було покладено, потрібно було працювати над реалізацією поставлених завдань і створити інші зали музею. А це – тривала наполеглива пошукова робота [42].

Створюючи експозиції музею, О. Середюк вирішив піти шляхом експедиційного дослідження Волині, братися за роботу самому і залучати до цієї справи ентузіастів. Саме з цією метою при щойно відкритому Рокинівському музеї був створений історико-туристичний гурток/клуб «Ентузіаст» [42]. Збереглась виписка із протоколу засідання президії профспілки Волинської державної сільськогосподарської станції від 10 серпня 1978 року про створення «туристично-краєзнавчої секції». Окрім суто виховної мети, члени секції мали брати участь «в інтенсивному виявленні експонатів для музею». Першими членами гуртка «Ентузіаст» стали працівники дослідної станції та їх діти, учні Рокинівської і Маяківської (сьогодні – Княгининівської) шкіл [97; 134; 164, с. 7].

Члени гуртка «Ентузіаст» разом з керівником брали участь в археологічних та етнографічних експедиціях в різні райони Волинської і сусідньої Рівненської областей, які організовувались музеєм. Збереглися звіти окремих експедицій і публікації про них у ЗМІ.

У липні 1983 року проведена експедиція по селах Ратнівського (сьогодні – частина Ковельського) і Камінь-Каширського районів протяжністю 150 км. Її результати були втішними, адже учасники експедиції відшукали для музею багато цікавих предметів : ступу, жорна, дерев'яну і плетену борони, рало, соху та ін. Вдалося зафіксувати процес молотьби зернових без ціпа, крутіння мотузок та ін. Етнографічні розвідки поєднували з пошуками підйомних археологічних матеріалів [85, арк.1–13]. Все це було використано при побудові експозиції.

Згодом учасником археологічних експедицій став тоді вчитель Майдан-Липненської восьмирічки Маневицького (тепер – Луцького) району, згодом відомий археолог Григорій Охріменко, за участі якого проводились обстеження і розкопки. Результативною була експедиція до Любешівського (тепер – Камінь-Каширського) району. Знайдені вістря крем'яної стріли, крем'яні нуклеуси, ножеподібні пластини та ін. [134; 172].

Зібрані матеріали ставали експонатами музею. Як писав О. Середюк, «зібрано тисячі речей, які стали фундаментом і будівельним матеріалом експозиції» [164, с. 7]. Тогочасні ЗМІ, повідомляючи про нові експозиції, відзначали, що «Численні експонати музею розповідають про виникнення землеробства та тваринництва на Волині через призму різних соціальних формацій» [14]. До 1990 року, окрім експозиції, присвяченої дослідній станції, були відкриті ще три зали : «Природи і екології», «Історії волинського села», «Розвитку сільського господарства Волині в різні періоди» [105].

Структура експозицій проаналізована у ряді путівників, підготовлених О. Середюком [150; 157; 158; 164–165]. На жаль, незважаючи на абсолютно застарілі підходи до експозиційної роботи й висвітлення тем, яким присвячені експозиції, музей дотепер не може провести реекспозиції й представити матеріали, які будуть цікаві відвідувачам. А причиною є «авторське право» першого директора О. Середюка, яке він оформив на експозицію, з тим, щоб отримувати прибуток. І те, що наявна експозиція не завжди цікава відвідувачам і потребує повної реорганізації, до уваги не береться [42].

На початку 1980-х років швидка розбудова нового музею була помічена і Постановою Колегії Міністерства культури Української РСР від 12 липня 1983 року Музею історії сільського господарства Волині присвоєно звання (в оригіналі – найменування) «Народний музей» [129]. Так була відзначена наполеглива праця будівничих музею. З наданням нового статусу музей почав називатися Народний музей історії сільського господарства Волині.

Упродовж десяти років з часу створення музей був складовою Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції. Але політичні, соціальні та економічні зміни в державі привели й до зміни статусу музею. У вересні 1989 року він відокремлюється від станції і реєструється як окрема юридична культурно-освітня установа. В листі

першому заступнику голови Волинської обласної ради О. Середюк відзначав, що упродовж 1989–1992 рр. музей підтримувався за рахунок благодійних коштів [122]. А в одній з публікацій музейник стверджував, що музей був заснований з допомогою Волинського АПК [163, с. 123]. Співробітник музею Г. Грицюк через публікацію в газеті (1989 року) звертався до працівників колгоспів і радгоспів, спеціалістів сільського господарства, орендаторів і фермерів стати акціонерами у створенні «державно-кооперативного» Музею історії сільського господарства Волині [32].

Як бачимо зі звітів завідувача відділу науки музею І. Дзюби про відрядження до м. Ковеля, Ковельського і Старовижівського районів у лютому-березні 1991 року, музей на той час був «акціонерним товариством». І. Дзюба отримав від директора музею завдання провести перемовини із керівниками Ковельського АПО (Агропромислового об'єднання) та головами ряду колгоспів названих районів про перерахування коштів музею, або, в разі несплати внесків, про вихід з акціонерного товариства. Усі керівники / бухгалтери / економісти колгоспів заявили, що сума в 5 тисяч крб., визначена для сплати директором музею, для них є зовеликою. А визначати суму внесків будуть на зборах членів акціонерного товариства після того, як почують звіт директора музею про використання коштів. Виходити з АПО усі відмовилися [58, арк. 1–1а; 61, арк. 1–1а]. Як наслідок, 1992 року Агропромислове об'єднання розпалося і музей залишився без коштів, що спричинило і втрату колективу – з 29 працівників залишилось двоє – директор і сторож [42; 148, с. 123].

Після відокремлення від дослідної станції була проведена певна реконструкція експозиції двох залів – «Історія дослідної станції» і «Природа Волині» [148, с. 121].

Сьогодні у першому залі (перший поверх) розміщена експозиція, якою особливо пишається О. Середюк, оскільки створена вона ще за кілька місяців до проголошення Незалежності – «Національне відродження. Українська національна символіка», де висвітлені основні етапи боротьби за

Незалежність, а також державні символи: герб, прапор, гімн. Ця тема буде актуальною завжди і при реекспозиції більш повно виконуватиме своє призначення.

Друга експозиція, але хронологічно створена першою, оскільки саме вона й започаткувала музей Історії сільського господарства Волині, присвячена історії Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції й отримала назву «Історія центру хліборобської науки». Експозиція побудована на архівних документах та предметах, що ілюструють історію станції, розповідають про науковців та їх досягнення; представлені відзнаки й нагороди за наукові дослідження в галузі сільськогосподарської науки. Експонується виставка «Теслюку Петру Сергійовичу – 85 років», відкрита до ювілею науковця та ініціатора створення музею. Експозиція і виставка актуалізує науково-технічні досягнення краю, тому буде цікавим колишнім працівникам станції і членам їхніх родин, а також усім, хто цікавиться новітніми досягненнями сільського господарства.

Третя експозиція – «Природи та екологія» сформована з інформаційних стендів на стінах, діорам з підсвіченням, опудал тварин. Музейна експозиція знімає проблему дефіциту наочності при вивченні багатьох тем. Захоплення дітей і дорослих викликає експозиція «Фауна і флора Волині», присвячена рослинам і тваринному світу Волині. Тут експонується ряд опудал звірів і птахів, характерних для краю. При проведенні екскурсії, звертається увага й на формування екологічного світогляду відвідувачів, особливо дітей. На реальних прикладах показуються втрати лісової поверхні, зміни в чисельності дичини. Це сприяє чуттєвому сприйняттю інформації й впливає на соціальну поведінку відвідувачів. Експозиція може активно використовуватися з виховною й освітньою метою – для навчання здобувачів загальної та вищої освіти.

Наступний зал можна назвати як «Розвиток людського суспільства на території Волині», або ж «Археологія Волинської області». Однак, виходячи з назви й призначення музею, вона названа як «Розвиток господарства краю

за часів первіснообщинного ладу та феодалізму». В останні роки все більше відвідувачів цікавлять питання найдавніших періодів історії рідного краю, що дуже важливо у формуванні патріотизму. Артефакти, витворені людиною багато тисячоліть тому, в музеї продовжують жити новим життям, наповнюючись новим змістом і здійснюючи зв'язок багатьох поколінь. Окрім карт і схем оформлено ряд вітрин із археологічними артефактами. Частина експозиції має чітке ідеологічне забарвлення і потребує перебудови за сучасними стандартами експозиційного вирішення [39].

Третій зал – «Сільське господарство Волині кінця ХІХ – першої половини ХХ століття», який, на нашу думку, правильніше назвати етнографічним. Окрім знарядь праці для обробки ґрунту, догляду за рослинами, збирання зернових та їх переробки, експозиція містить різноманітне начиння: посуд і рогачі до печі, маслобійки, ночви, рублі для прасування, коловоротки, елементи упряжі та ін. Етнографічна експозиція також потребує повної зміни, що матиме більше зацікавлення у відвідувачів.

Як окрему експозицію О. Середюк презентує «Поліське ткацтво». Однак вважати представлене тут повноцінною експозицією неможливо. Адже експонується лише ткацький верстат, коловоротки, нити і ще кілька дрібних предметів. Зал також можна перебудувати.

Стаціонарна експозиція упродовж багатьох років активно використовувалась для проведення різноманітних заходів. Тут відбувались тематичні екскурсії, які розробляли наукові співробітники музею. Серед них: «Сільськогосподарські традиції Волині» (ст. наук. сп. О. Рогова); «Життя і побут волинян» (екскурсовод Н. Антонова), «Землеробські знаряддя праці» (О. Середюк), «Стежками парку «Байрак»» (пр. наук. сп. Г. Середюк) та ін. [76, арк. 2].

Особливо слід відзначити методичні лекції-екскурсії розроблені й проведені тоді провідним науковим співробітником музею Г. Середюк, яка, будучи вчителем-біологом за фахом, активно використовувала музейні

експозиції в навчальній, виховній і методичній роботі з вчителями. Серед розроблених нею лекції-екскурсії слід назвати наступні:

– методична лекція-екскурсія «Використання експозиції Музею історії сільського господарства Волині – скансену в екологічному вихованні та при вивченні шкільного курсу біології» – для слухачів Волинського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників [76, арк. 2; 98, с. 347];

– «Використання фондів Музею історії сільського господарства Волині – скансену у виховній роботі з учнями загальноосвітніх шкіл» – методична лекція-екскурсія для заступників директорів шкіл з виховної роботи Рожищенського району [76, арк. 2–3].

В музеї практикували і комплексні екскурсії, які включали експозицію і демонстраційні поля Волинського інституту агропромислового виробництва Української академії аграрних наук. 2011 року таку екскурсію. Під назвою «Минуле і сучасне сільського господарства Волині» провели Г. Середюк і науковий співробітник інституту Г. Корнелюк [76, арк. 3].

Питання необхідності переоформлення експозиції залів «Історія сільськогосподарської науки», «Природа», «Агроекологія» директор музею наголошував ще в інформації про роботу музею за 2005–2009 роки. З цією метою, зауважував О. Середюк, потрібно підготувати тематико-експозиційний план, підбір засобів «представлення» та ін. Окрім того, в планах музею було створення експозиції «Сільське господарство Волині на межі тисячоліть» [89, с. 185]. У звітах за наступні роки повідомлялося про продовження збору матеріалів і підготовки експозиційного плану до оновлення залу «Історія сільськогосподарської науки» [22, с. 339].

Як бачимо, у стаціонарній експозиції дотепер зберігаються зали, створені в перші роки існування Музею історії сільського господарства, коли він був складовою Волинської державної дослідної станції. Давно назріла потреба проведення реекспозиції, що актуалізує представлені тут предмети і зробить експозицію популярною у відвідувачів. Якщо в перші десятиліття

Музею екскурсанти і туристи активно відвідували експозиційні зали, то зараз це поодинокі відвідувачі, яких цікавлять ті чи інші питання, відображені у стаціонарній експозиції.

2.3. Експозиція просто неба – скансен

Історія Музею історії сільського господарства Волині як скансену розпочалась 1989 року. Це було закономірно, адже в Україні вже було сформовано низку таких закладів. На Волині ж такого музею не було, хоча ще з 1960-х років йшла мова про перспективи його створення [116, с. 305–309]. Значну увагу розбудові музею-скансену при Музеї історії сільського господарства Волині у селищі Рокині приділяв дослідник народної архітектури музейник Архип Данилюк, який надавав всебічну методичну підтримку [148, с. 121]. Та й сама ідея створення музею народної архітектури, за твердженням його засновника і першого директора, належить саме Архипу Григоровичу, який одного разу сказав: «Давай, роби тут скансен». Хоча перша пам'ятка народної архітектури – вітряк із с. Четвертня Маневицького району – була перевезена на територію музею 1989 року. Генеральний план забудови скансену сформований лише 1990 року архітектором Р. Г. Метельницьким [165, с. 81].

Про плани створення скансену повідомляв у газетній публікації співробітник музею Г. Грицюк, який писав : «Щоб більш повно уявити життя, побут і трудову діяльність сільського трударя на кожному етапі історичного розвитку, вирішено створити комплекс етнографічної експозиції. Клуни і хати, вітряки і млини, кузня і садиби вдало впишуться в оточуючий ландшафт» [32].

Концепцію майбутнього скансену О. Середюк озвучив в інтерв'ю журналісту Ф. Мандзюку : «Нам хочеться, щоб відвідувачі могли наяву перенестися у минуле. Щоб у штаті музею були працівники, які б вели господарство, як колись. Щоб у кузні кували, а в млині мололи, щоб на пасіці

гули бджоли, а в печах варилися традиційні українські страви й кожен міг їх покуштувати. Картопля з салом, вареники й млинці, чай, настояний на лікарських рослинах із запашним медом, – щоб все це продавалося в одній із садиб. А в наступній турист міг придбати вишитий рушник чи сорочку, оригінальний сувенір, виготовлений народними майстрами. Крім того, щоб він міг покататися на конях чи човні, змолотити снопа чи стовкти зерно у ступі... Але поки що це тільки задум» [106].

Перший об'єкт народної архітектури з'явився в музеї 1989 року. Вітряк із с. Четвертня Маневицького (тепер – Луцького) району був перевезений за порадою Архипа Данилюка, який вважав його чи найбільшим в Україні [153, с. 10]. Ми не будемо переповідати історію демонтажу, перевезення і будівництва вітряка в музеї. Він був «першою ластівкою», як любить казати О. Середюк. Пізніше в музеї з'явилися пам'ятки народної архітектури житлового, господарського, виробничого і культового призначення, які потрібно було відшукати. А це роки експедиційної роботи.

Збереглися звіти окремих етнографічних експедицій, проведених у 1990–1991 роках, які дозволяють відтворити географію пошуків. Навесні 1990 року О. Середюк зробив етнографічну розвідку у Камінь-Каширський, Старовижівський (тепер – Ковельський) і Любомльський (тепер – Ковельський) райони, відвідавши ряд сіл, де зафіксував об'єкти народної архітектури та окремі виробничі процеси, елементи побуту та ін. [62].

Влітку 1990 року відбулась поїздка старшого наукового співробітника музею І. Дзюби до Рожищенського (тепер – Луцького) району. Виявлено дві клуні, одна з яких придатна для демонтажу. Інші будівлі розібрані, непридатні, або ж використовуються [60].

У жовтні здійснена розвідка О. Середюка у села Лишнівка і Нова Руда Маневицького (тепер – Камінь-Каширського) району, де виявлена стара школа, будинок пасічника, кілька жител [63].

У лютому 1991 року І. Дзюба здійснив поїздку у села Старовижівського району з метою пошуку об'єктів для скансену. Знайти

придатні для цього споруди не вдалося, оскільки одні будівлі використовуються, інші планують перебудувати, хтось погоджується укласти угоду [59].

Як результат експедиційних пошуків, до музею перевозяться нові об'єкти. Упродовж 1992–1996 років придбано, переміщено та збудовано шість архітектурних споруд при відсутності державного фінансування [122, арк. 1а].

Серед новопридбаних об'єктів – «хата з ванькиром» і клуня-повітка, перевезені із с. Березовичі Володимир-Волинського (тепер – Володимирського) району за порадою А. Данилюка ще в 1990-і роки. Водночас придбана курна хата із с. Комарове Старовижівського (тепер – Ковельського) району; кузня із с. Гута-Лісівська Маневицького (тепер – Камінь-Каширського) району. Згодом – клуня із с. Лишнівка того ж району.

Із 1996 року, згідно з рішенням Волинської обласної ради, Музей історії сільського господарства Волині – скансен стає часткою спільної власності територіальних громад сіл, селищ і міст області у розмірі 51 %. 2007 року проведено розподіл майна між засновниками музею : за Волинською обласною радою закріплюється стаціонарна експозиція музею площею понад 600 кв. метрів, розміщена у приміщенні Рокинівського будинку культури, а за фізичними особами (Середюк, Янко) – експозиція просто неба – скансен. Останні створили ПП «Скансен», яке було співзасновником музею до 2004 року. До 2021 року форма власності на музей була «колективна», а форма фінансування – «змішана» [122, арк. 1а].

Попри проблеми з фінансуванням, завдяки зусиллям директора О. Середюка скансен розвивався. До наявних двох жител додалися ще два : хата «з дворцем» із села Теклине Камінь-Каширського району, придбана 2006 року, але встановлена на території музею лише у 2016–2020 роках; 2010 року перевезена тридільна хата «з крилечком» із с. Острів'я Шацького (тепер – Ковельського) району. Упродовж 1998–1999 рр. у музеї збудовано каплицю. Креслення для споруди надані А. Данилюком із фондів Львівського

музею народної архітектури та побуту. Освячення каплички присвятили до Міжнародного дня музеїв [66, арк. 1; 67].

У квітні 2021 року відбулась зміна керівництва музею. Тоді ж Волинська обласна рада запропонувала передати свою частку (51 %) власності Музею історії сільського господарства Волині – скансену, що є спільною власністю територіальних громад сіл, селищ, міст області, в комунальну власність Луцька. 30 липня 2021 року Луцька міська рада дала такий дозвіл і у вересні підписала акт приймання-передачі прав засновника та 51% статутного капіталу Музею. У листопаді того ж року зборами засновників прийнято рішення про передачу Луцькій міській територіальній громаді часток у статному капіталі Музею, тобто 49 %, які раніше належали ексдиректору О. Середюку та Т. Янку, про що О. Середюк повідомив на своїй сторінці у Фейсбук [56; 117; 119].

У грудні 2021 року затверджено нову редакцію Статуту Музею історії сільського господарства Волині – скансену згідно з яким він комунальна організація, засновником якої є Луцька міська рада. Музей є правонаступником Міжгосподарського музею історії сільського господарства Волині [173, арк. 1].

Сьогодні експозиція просто неба – скансен, створена завдяки зусиллям першого директора О. Середюка, приваблює відвідувачів. Скансен складається із житлових, господарських, виробничих і культових споруд, перенесених із різних населених пунктів Волині. Родзинкою скансену є об'єкти житлової архітектури, які наочно ілюструють життя наших попередників.

Першою у скансені є «Хата з ванькиром» із с. Березовичі Володимир-Волинського (тепер – Володимирського) району споруджена 1902 року, перевезена до скансену першою із житлових споруд за рекомендацією А. Данилюка. Вирізняється поділом житлової частини на власне «хату» і «ванькир» – приміщення за перегородкою, яку зазвичай утворює грубка. Хати з ванькирами доволі нове явище у традиційному житловому

будівництві, які з'явилися у 1920-х роках і поширилися лише наприкінці 1940-х у 1950-х роках [34, с. 88; 39; 40].

Найдавнішою щодо побутування є курна хата із с. Комарове Старовижівського (тепер – Ковельського району), освячена 1875 року, перевезена до музею у 1990–1991 роках [147]. Сьогодні саме курне житло викликає великий інтерес відвідувачів. Прикладом може бути обговорення в соцмережах світлина курної хати 1910 року із с. Кримне того ж району. Світлина набрала понад чотири сотні коментарів, що засвідчує велику увагу до етнокультурних надбань, зосібна і народної архітектури. На Волині курні житла зберігались ще до 1950–60-х років. Увагу до курної хати підсилює давня глинобитна піч, влаштована на дерев'яних брусах і дощатому настилі, та давній освітлювальний і частково димовивідний пристрій – посвіт (комин), закріплений в отворі стелі [39].

Хата із села Теклине Камінь-Каширського району датується серединою ХІХ століття, перевезена 2016 року. Її музейна назва – «хата з дворцем» [149; 155, с. 110–113]. Дійсно, з тильної сторони житло має наскрізну прибудову, яка складається із трьох частин: «пукліт» – уздовж хати (житлового приміщення), «комірка» – при коморі, а дворець – проти сіней об'єднував два попередні приміщення [40].

Хата із с. Острів'я Шацького (тепер – Ковельського) району 1804 року побудови, перевезена до скансену 2010 року. Це тридільне житло у плані «хата» + «сіни» + «комора». Вхід до хати через невелике «крилечко», утворене відгородженням частини комори [40].

З господарських споруд на сьогодні скансен має одну клуню, льох, оборіг. Збережена в музеї клуня (стодола) перевезена 1991 року із с. Лишнівка Маневицького (тепер – Камінь-Каширського) району. Це традиційна для регіону будівля стовпової конструкції, з чотирисхилим солом'яним дахом на двох сохах. Двері – по центру споруди, де розміщений тік для обмолоту снопів, з двох боків – засторонки для зберігання снопів, сіна, соломи. Збереглась велика діжка на зерно з дерев'яними обручами.

Музей почав відновлення унікальної пам'ятки народної архітектури – клуні з плетеними стінами й чотирисхилим солом'яним дахом на двох сохах. Клуня привезена із с. Березовичі Володимирського (тепер – Володимирського) району разом із «хатою з ванькиром». Але, на жаль, з часом розвалилися.

Поруч з господарськими будівлями збудовані льох, як зразок господарського будівництва Волині, і оборіг для сіна. Ці споруди не перевезені, а зведені в музеї з нового матеріалу.

Виробничими спорудами в музеї є вітряк й кузня. Вітряк із с. Четвертня Маневицького (тепер – Луцького) району став першим об'єктом майбутнього Рокинівського музею-скансену. Забираючи вітряк, О. Середюк записав докладну інформацію про його будівництво і власників. Це єдиний об'єкт народної архітектури, який має легенду [153–154].

Кузня із с. Гута Лісівська Маневицького (тепер – Камінь-Каширського) району перевезена до музею 1990 року. Тут збережене все ковальське начиння: міх, горно, наковальня, старі інструменти. За потреби, її можна зробити діючою, що зробить об'єкт значно цікавішим [149; 155, с. 98–102].

Музейна капличка Вознесіння Господнього спеціально збудована, але за кресленнями, віднайденими у львівському Музеї народної архітектури та побуту. Це невеличка церква, яка колись стояла у селі Жадень Дубровицького району Рівненської області [155, с. 92–96].

Окрім названих об'єктів, в Музеї історії сільського господарства встановлена скульптура Світовида, виготовлена з цільного дуба (автор – скульптор, заслужений діяч мистецтв України Володимир Шолудько). Скульптура є складовою «Святилища древніх слов'ян», відкритого у скансені 2011 року [76, арк. 6–7].

На території Музею встановлено пам'ятник Мамаю, автор Володимир Шолудько. Урочисте відкриття пам'ятника відбулось восени 2012 року [77, арк. 4; 123].

Експозиція скансену розміщена на території парку – пам'ятки національного значення «Байрак» площею 13 га. Парки-пам'ятки, відповідно до Закону України «Про природо-заповідний фонд» природоохоронними рекреаційними зонами, створеними з метою охорони композицій із дерев, чагарників, квітів і трав'яних газонів і мають екологічну, естетичну, виховну, наукову, природоохоронну та рекреаційну мету. На території парків – пам'яток садово-паркового мистецтва можуть проводитися екскурсії та масовий відпочинок населення, здійснюється догляд за насадженнями, включаючи санітарні рубки, рубки-реконструкції, підсадка дерев і чагарників ідентичного видового складу замість загиблих, вживаються заходи щодо запобігання самосіву [55; 146].

В ході екскурсій скансеном відбувається знайомство і з пам'яткою природи «Байрак». Поруч розміщений орнітологічний заказник «Рокинівський». Ці об'єкти природи також активно використовувались в екскурсійній роботі музею. Зокрема, Г. Середюк проводила екскурсію «Стежками парку «Байрак»», а також комплексну інтерактивну екскурсію «Екологічна експедиція» для учнів і середній класів, яка проходила стежками парку «Байрак» і прилеглою територією заказника «Рокинівський» [76, арк. 3; 77, арк. 2, 6].

«Родзинкою» скансену є «співаючий» екскурсовод, який в захопливій формі розповідає про пам'ятки народної архітектури і виконує фрагменти пісень, в яких згадується той чи інший атрибут традиційної оселі [110–111].

Експозиція музею просто неба часто використовується іншими закладами та організаціями для реалізації своїх завдань і цілей, що, безперечно, сприяє популяризації музейної експозиції. До прикладу, Володимир-Волинський (тепер – Володимирський) регіональний канал використав експозицію музею для відеозйомок передачі з рубрики «Джерело» за участі у зйомках працівників музею [76, арк. 5].

Сьогодні саме експозиція скансену (просто неба) має найбільше зацікавлення у туристів та екскурсантів. Тут проводяться екскурсії, майстер-

класи, фотосесії, різноманітні свята і фестивалі ін., що сприяє актуалізації культурної спадщини.

2.3. Виставкова робота музею

Якщо експозиція має постійний характер, то виставки короткотермінові і створюються на певний час. У зв'язку з цим, проаналізувати виставкову роботу музею повною мірою доволі складно. Зважаючи на те, що збереглися звіти з 1999 року (але не за всі роки), саме вони будуть основним джерелом для висвітлення виставкової роботи музею.

2000 року в Музеї відкрилась виставка картин Олександра Кузнецова, на якій були представлені роботи, написані олійними фарбами, акварелі й графіка. Художник родом із Житомирщини, але з 1967 року проживає в Луцьку. Однією з причин відкриття виставки його робіт було те, що О. Кузнецов майже півстоліття працював художником Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції (з 2000 року – Волинський інститут агропромислового виробництва Української академії аграрних наук) [21, с. 242; 67, арк. 1; 86–87]. 2013 року у Музеї відкрита ще одна виставка Олександра Кузнецова – «Життя на вістрі пензля» [22, с. 340; 78, арк. 4].

Варто відзначити, що окремі картини О. Кузнецова представлені на виставці картин до сьогодні, що дає підстави назвати виставку постійно діючою. Хоч картини, експоновані на ній частково змінюються, окремі твори О. Кузнецова виставлені в Музеї дотепер. Відвідувачі можуть побачити наступні картини художника: «Тополі у парку», «Верховина», «Перед заходом», «Рокинівські схили», «Пам'ять», «Передчуття бурі», «Сонячний день», «Старе місто», «Туман», «Оконські озера», «Висоти минулих боїв», «Початок будівництва», «Автопортрет» (1971 і 1976 рр.) та ін.

Окрім картин О. Кузнецова, на виставці експонуються твори інших художників: «Зустріч з минулим» (Т. Зінчук), «Курна хата» (Кирієнко), «Жінка» (Вовнюк), «Селянська хата» (Павлович), «У похід» (М. Пивовар),

«Леся Українка» (В. Мялковський), «Біла хата» (Т. Мялковська), «Козак Мамай» (О. Обломська) та ряд неідентифікованих картин.

На виставці картин представлені і картини, основним сюжетом яких є млини і вітряки. За винятком картини «Вітряк» (автор І. Бойко), автори усіх інших картин не зазначені. Можемо припустити, що картини «Вітряк» (5 одиниць), «Вітряк у селі» та ін. також авторства художника-аматора І Бойка, виставка творів якого, під назвою «Вітряки Волині», була відкрита у Музеї 2000 року [67, арк. 1].

Тривалий час експонувалась створена того ж 2000 року плакатна виставка Юрія Шаповала «Хроніка комуністичної інквізиції. Забуттю не підлягає». На ній були представлені фотографії, архівні документи, мапи радянського союзу та України, які на фактах доводили, які жахіття випали на долю українського народу. Виставку відвідували не тільки учні і вчителі, усі відвідувачі не залишалися байдужими до подій піввікової давності. А після Помаранчевої революції особливу зацікавленість виставкою проявляли іноземні туристи, які відвідували Музей [68, арк. 2; 71, арк. 3; 73, арк. 4–5; 75, арк. 4].

2000 року експонувалась виставка, присвячена 35-річчю Луцького району – «Знання і мудрість – рідному краєві» – про тих, хто своєю копіткою працею у різних галузях – науці, виробництві, культурі і мистецтві зробили вагомий внесок у становлення, розвиток і примноження слави рідного краю [67, арк. 2].

Трагічній в історії українського народу сторінці історії – голодомору в Україні були присвячені виставки «Свіча скорботи світової» (до 75-річчя голодомору) [73, арк. 3] і «Українська Голгофа» – виставка матеріалів та літератури, присвячених пам'яті жертв голодомору (підготували О. Рогова, Н. Антонова спільно з бібліотекою с. Рокині) [76, арк. 6].

Більшість виставок присвячено проблемам господарської діяльності Волині, зокрема, розвиток сільського господарства, хліборобства:

– співучасть у виставці Волинського краєзнавчого музею «Традиції хліборобства Волині», відкритої у ВКМ у березні 2006 року, представлені фотоматеріали Музею історії сільського господарства Волині – скансену [71, арк. 3];

– «Сільське господарство в Незалежній Україні» – до 20-річчя Незалежності України (автори – наук. співр. О. Рогова, Н. Антонова, Г. Середюк) (2011) [76, арк. 6];

– «Млини Волині» – сезонна (в теплу пору) постійно діюча виставка у вітряку (2012–2020) [77, арк. 4, 5; 79, арк. 3; 80, арк. 5; 82, арк. 6]; 2022 року виставка продовжила діяти під назвою «Млини – безмовні свідки минулого» [83, арк. 4; 100, с. 261];

– «Мамай оселився в Рокинях» – до відкриття пам'ятника козаку Мамаю в Рокинях (2012) [77, арк. 4; 100, с. 261];

– «Традиції молочного скотарства на Волині» – робота над виставкою розпочалася 2014 року, збір матеріалів продовжився і в наступні роки. Виставка присвячена 100-річчю від дня народження Двічі Героя соціалістичної праці Марії Савченко. За твердженням О. Середюка, аналогів цій виставці немає (коли була відкрита виставка, невідомо, оскільки відсутні звіти за 2016–2017 роки) [23, с. 459; 79, арк. 3; 80, арк. 5; 98, с. 347].

Періодично створювались виставки, приурочені діяльності Музею:

– «30 років Музею – в публікаціях і пресі» (2009) [74, арк. 2];

– фотовиставка «Зима у парку» (2010, 2013) [21, с. 242; 22, с. 339; 75, арк. 4; 78, арк. 4].

Особливо слід відзначити виставки-презентації, як їх назвав О. Середюк, які демонстрували роботу Музею історії сільського господарства – скансену і були відкриті в різних установах, що є однією з форм популяризації культурної спадщини Волині. Звіти зберегли інформацію про дві такі виставки :

– виставка-презентація Музею історії сільського господарства Волині – скансену у Волинському краєзнавчому музеї (2012) [77, арк. 4; 100, с. 261];

– виставка-презентація Музею історії сільського господарства Волині – скансену у ДП «Волиньстандартметрологія» (2014) [79, арк. 3].

При створенні виставок у Музеї не обходять увагою і ювілейні дати в житті науковців Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції, особистостей, пов'язаних із його створенням і функціонуванням Музею, відомих мешканців Луцька і населених пунктів Луцької громади, волинян, відомих українців, що дозволяє популяризувати їхній внесок в господарство, культуру та ін.:

– фотовиставка «Організатор, що не зупиняється», приурочена 60-літтю засновника, будівничого і багаторічного директора Музею Олександра Середюка (2010) [21, с. 342; 75, арк. 4];

– «Добре ім'я сучасника – Білітюк Анатолій Петрович» – виставка до ювілею кандидата сільськогосподарських наук Волинського інституту агропромислового розвитку (пр. наук. сп. Г. Середюк) (2011) [23, с. 459; 76, арк. 6];

– «Рокині/Рукині – руки, що творять добро» – пересувна виставка у приміщенні Будинку культури с. Рокині, присвячена відомими жителям селища (2012) [77, арк. 4; 100, с. 261];

– «Академік української картоплі» – виставка до роковин смерті директора Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції Петра Сергійовича Теслюка (2018) [81, арк. 8].

У Музеї історії сільського господарства Волині – скансені активно розробляється тема святково-обрядової культури і побуту волинян. Цим темам були приурочені виставки:

– «Яйце-райце» (2007) [72, арк. 4];

– «Різдвяна атрибутика» у залі «Сільське господарство XVIII століття» (екскурсовод Н. Антонова) (2010) [75, арк. 4];

– «Гончарне начиння волинської хати» (автор ст. наук. сп. О. Рогова) (2011) [76, арк. 6];

– «Великодня писанка» (екскурсовод Н. Антонова) (2012, 2013) [76, арк. 6; 77, арк. 4; 100, с. 261].

Частими є виставки, приурочені ремеслам і різним видам декоративно-прикладного мистецтва, майстри яких живуть у селищі Рокині чи в інших населених пунктах Луцького району:

– виставка картин із соломки (2002) [68, арк. 2];

– виставка творів народних умільців селища Рокині (вишивка, дерево, картини, бісер) (2002) [68, арк. 2];

– «На білих крилах рушників» (2010) (ст. наук. сп. О. Рогова) [75, арк. 4];

– «Семантика орнаментів у ткацтві та вишивці» (екскурсовод Н. Антонова) (2011) [76, арк. 6];

– «Рокині очима дітей» – художні доробки учнів Рокинівського НВК (2013) [22, с. 339; 78, арк. 4];

– «Мереживо моєї долі» – персональна виставка виробів, плетених гачком, Галини Грицюк (2013) [22, с. 339; 78, арк. 4];

– персональна виставка майстрині художньої вишивки Марії Синької (2013) [22, с. 340; 78, арк. 4].

У Музеї функціонує постійно діюча змінна виставка літератури про Волинь і твори волинських письменників (з 2009 року) [74, арк. 2; 80, арк. 5].

Зважаючи на активне використання традицій козацької педагогіки і проведення заходів національно-патріотичного виховання, в музеї створюються виставки, присвячені цій темі, як то:

– виставка, приурочена 10-річчю Молодіжної громадської організації «Школа козацького гарту», яка функціонувала при Музеї (2013) [78, арк. 4];

– «Шануй традиції батьків» – виставка матеріалів до Дня козацтва і Захисника України (2018) [81, арк. 8].

2022 року, у зв'язку з початком повномасштабної російсько-української війни, робота музею частково змінилась. Зважаючи на велику кількість внутрішньо переміщених осіб у Луцьку і селах Волині, у Музеї

створювались виставки за участі дітей і дорослих із числа внутрішньо переміщених. Восени 2022 року в Музеї відкрита виставка картин дітей та підлітків з родин внутрішньо переміщених осіб на тему: «Графіка: Скансен очима дитини», яка діяла упродовж 25–30 вересня [83, арк. 4].

Музей історії сільського господарства Волині – скансен надав прихисток експонатам із приватного Музею ремесел, побуту і традицій «Багричівська садиба» із м Дергачі Харківської області. Його засновник і власник Олег Яровий вивіз частину музейних предметів (які було легше перевозити) спочатку до Кременця, а потім до Рокинівському музею, де йому надали приміщення для зберігання врятованих предметів. Олег Яровий, окрім того, що власник музею, ще й займається виготовленням виробів зі шкіри-сириці – лимарством і має вже свою власну колекцію таких унікальних творів [22; 120]. Саме вони стали основою виставки, влаштованої у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені у 2023 році. Зважаючи на те, що вироби виготовлені майстром, виставка отримала назву «Живе ремесло лимаря». Її основу склали музейні предмети із колекції приватного Музею ремесел, побуту і традицій «Багричівська садиба», виготовлені власником музею Олегом Яровим [84, арк. 5].

У лютому 2024 року Музей організував виставку коловоротків – механічних пристосувань для прядіння. Виставка змогла відбутися завдяки тому, що музейний реставратор Роман Мішко зумів повернути пристосуванням друге життя, оскільки усі вони були практично не діючими. Завдяки майстрові усі коловоротки тепер працюють, що й спонукало до створення виставки, відповідальною за яку була старша методистка Музею Ольга Романюк. На виставці експонувались коловоротки двох типів – вертикальні й горизонтальні. Це перша така виставка у Музеї [183].

Як бачимо, виставки є однією з форм популяризації культурної спадщини, оскільки шляхом експонування музейних предметів, фотографій, документів та ін. висвітлюються ті чи інші питання історії, етнокультурної спадщини, суспільно-політичного життя та ін.

Висновки до другого розділу. Як бачимо, основну організаційну роль у формуванні стаціонарної експозиції Музею історії сільського господарства Валині – скансену відіграла Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція, що й визначило її тематичне спрямування.

З часу створення (1979) до 1990-х років основною формою актуалізації культурної спадщини була стаціонарна експозиція музею, започаткована 1979 року. Її основні розділи висвітлювали природу та екологію Волині, історію Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції, та основні етапи сільського господарства краю.

Експозиція просто неба – скансен була започаткована у Музеї 1989 року встановленням вітряка із с. Четвертня тоді Маневицького району. Поступово до Музею були перевезені інші архітектурні споруди (сьогодні їх десять), які є основою скансену. Тепер саме експозиція просто неба є найбільш популярною у відвідувачів і актуалізує в основному народну архітектурну спадщину, нематеріальну культурну спадщину і пам'ятку природи – парк «Байрак», де розміщений скансен.

Однією з форм популяризації культурної спадщини є виставкова робота Музею. Хоч інформація про виставки незначна, однак дає можливість зробити висновок, що виставкова робота є доволі різноплановою. Виставки присвячуються презентації виробничого досвіду, побуту і святково-обрядової культури волинян; окремим об'єктам культурної спадщини; особистостям; важливим подіям у житті краю.

РОЗДІЛ 3

НОВІТНІ ФОРМИ РОБОТИ З МУЗЕЙНОЮ АУДИТОРІЄЮ І РОЛЬ ТУРИЗМУ В АКТУАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

3.1. Свята і фестивалі

Важливою формою актуалізації культурної спадщини у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені є культурно-розважальні і навчально-виховні заходи, які проводяться з перших років існування закладу. Саме із запровадження так званих «нетрадиційних» або новітніх «форм роботи з відвідувачами» відбувається підвищення інтересу як до музеїв загалом, так і до музеїв-скансенів. Сюди відносять, насамперед, свята, фестивалі та ін. [17, с. 175].

На думку С. Гаврилюк, «інноваційна музейна концепція «відпочинок + пізнання і враження» повинна стати новою ідеологією кожного волинського музею» [28, с. 151]. Над впровадженням даної концепції активно працюють і музеї-скансени, які не тільки зберігають, охороняють, а й інтерпретують та актуалізують об'єкти нерухомої й рухомої спадщини та пам'ятки нематеріальної культурної спадщини мають значний по формуванню української національної та громадянської ідентичності.

2023 року прийнятий Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», який законодавчо регулює питання національно-патріотичного виховання і акцентує увагу на громадянській освіті [53]. 27 липня 2024 року, на основі вище названого Закону, прийнятий новий варіант «Державної цільової програми з утвердження української національної та громадян-патріотичного виховання на період до 2028 року» [37].

Музеями-скансенами й заповідниками нагромаджений значний досвід з національно-патріотичного виховання, адже культурна спадщина завжди

основа для гордості за свій народ і державу. Упродовж десятиліть музеї сприяли пробудженню інтересу до національної культури й формуванню національної самосвідомості. Сьогодні музеями-скансенами і заповідниками розробляються і впроваджуються в життя проекти з залучення інклюзивних груп відвідувачів.

Практично усі музеї скансени стали ареною численних свят і фестивалів. Значну роботу в цьому напрямку проводить і Музей історії сільського господарства Волині – скансен. Щодо впровадження новітніх форм діяльності можна виокремити два періоди, які частково відрізняються формами роботи – до квітня 2021 року і після квітня 2021 року, коли відбулась зміна керівництва Музею. Певні корективи у сценарії культурно-розважальних заходів внесла і Велика війна [44].

На першому етапі основними новітніми формами роботи з музейною аудиторією були насамперед численні свята, приурочені до тих чи інших дат народного календаря, які, зважаючи на світогляд багаторічного директора музею О. Середюк (рідновірство), мали певну специфіку саме його бачення тих чи інших свят, що не було перешкодою для залучення численних відвідувачів.

Серед свят, які проводились в Музеї, слід назвати наступні:

- Андріївські вечорниці;
- обряд «охризування», тобто посвячення парубків і дівчат до молодіжного гурту;
- Різдвяний вечір – Святвечір;
- Різдвяний вертеп;
- Колядки, щедрівки;
- Щедрий вечір;
- «Колодію – маю на тебе надію» – святкування українського свята Колодія – Масниці, Запустів;
- Ярило – свято зустрічі весни у день весняного рівнодення;
- інтерактивне свято «В ніч на Купала у музеї»;

– «Весна іде – мир несе»;

– Свято осіннього рівнодення «Світовид – осінній мудрець» та ін. [21–23; 44; 67; 70; 71–72; 75; 99, с. 309–310; 162; 168–169; 189].

Зі свят, які збирають багато відвідувачів, є Івана Купала, приурочене до дня літнього сонцестояння. Беручи участь в різних дійствах: плетіння вінків і пускання їх на воду; виготовлення Марени та Івана; стрибання через вогонь поодиночі і парами; мініфестиваль Купальських пісень; загадування бажання й проходження через вогняну браму; катання на конях – верхи і на бричці; показові виступи бойових мистецтв та елементів козацького характерництва; майстер-клас з гончарства, виготовлення ляльки-мотанки та української іграшки; ходіння босоніж по склу і розпеченому вугіллю; частування кулішем і варениками. Присутні не тільки розважалися, а й пізнавали народні традиції, знайомились з музеєм. У святі брали участь фольклорні колективи «Журавка» і «Горлиця» [18; 75–77; 39; 44; 99, с. 309; 186;].

2010 року у «Святі купальської ночі» взяли участь і учасники Міжнародного фестивалю «Солом'яний сніп» (гості з Канади, США, Англії), для яких провели ще й вечорниці [75, арк. 5].

На основні проведених у Музеї свят були зняті фільми «Щедрий вечір», «В ніч на Купала» (сценарій Г. Середюк, режисер-постановник Т. Біскуп, оператор Б. Ревенко), «Свято Ярила – день весняного рівнодення», «Колодія величаймо – весну зустрічаймо» які неодноразово демонструвався на телеекранах [21, с. 242; 71, арк. 4; 73, арк. 4; 75, арк. 1, 3; 77, арк. 3; 99, с. 309], що сприяло більш активній популяризації культурної спадщини. 2000 року уривки проведення Андріївських вечорниць у музеї транслювались по Волинському радіо [66, арк. 3].

До другої групи віднесемо свята і масові дійства, побудовані на основі звичаїв та обрядів життєвого циклу людини – народини та весілля з усіма його етапами. Такі дійства мали особливу популярність у відвідувачів. З обрядів життєвого циклу підготовлено сценарії різних етапів традиційного

весілля, побудованих на основі саме волинських традицій. Сюди увійшли такі дійства як:

- «Прощання з дівочтвом»;
- «Розплетини коси у молодої»;
- «Посад молодих» – в обох родинах окремо і благословення молодят на шлюб;
- «Перепій молодих» – окремо у молодої та молодого – благословення молодят на одруження та обдаровування їх подарунками від членів родини, присутніх на весіллі;
- «Звертання родини до молодої – читання корони» – цей обряд характерний лише для південних районів Волині – етнографічної Волині, у північних районах його не було;
- «Ворітний викуп» – плата за наречену парубкам, сусідам, які жили на її вулиці, чи неподалік, за те, що молодий забирає її до себе; зазвичай це була і є горілка та закуска;
- «Зустріч пошту (весільного поїзда) молодого», тобто зустріч зятя і тещі на подвір'ї;
- «Викуп молодої» у її сестер, братів, дружок;
- «Виряджання молодих до шлюбу» (до церкви);
- «Зустріч молодих після шлюбу» [77, арк. 2].

Весільний обряд, розроблений провідним науковим співробітником Музею Г. Середюк, представлявся не тільки як фольклорно-етнографічне дійство, а й став популярним серед молоді і мав практичне втілення. За цим сценарієм в етнографічній експозиції Музею було проведено три весілля [77 арк. 3].

Весільний обряд також став темою фільму, знятого в Музеї (сценарій Г. Середюк, режисер-постановник Т. Біскуп, оператор Б. Ревенко) [77, арк. 3].

Зважаючи на загальний профіль Музею (Музей історії сільського господарства Волині), тут розроблені сценарії і проводились трудові хліборобські обряди весняного і літньо-осіннього циклів:

- «Свято першої борозни»;
- «Сівба»;
- «Зажинки»;
- «Жнива»;
- «Обжинки» [19–24; 39; 44; 67, арк. 1; 98–100; 168–169].

За обрядами «Обжинки» і «Свято першої борозни» (сценарій Г. Середюк, режисер-постановник Т. Біскуп, оператор Б. Ревенко) зняті фільми, які неодноразово транслювались по телебаченню [71, арк. 4; 72, арк. 4; 77, арк. 3].

Проводиться робота з вивчення народних звичаїв та обрядів, пов'язаних із будівництвом житла. Розроблено цикл програм-сценаріїв для дітей та молоді, які проводились у формі гри, квесту. Серед них обряд «Вхідчини», що символізував вселення в нову хату [68, арк. 2].

Окремі з названих вище свят та обрядів, що стали основою фільмів та відеосюжетів представлялись на різних конкурсах. Хліборобські свята «Першої борозни», «Сівба», «Зажинки», «Жнива», «Обжинки» стали основою створення телефільму «Щоб хліб родив», який отримав Головний приз на міжнародному кінофестивалі в Донецьку. Міжнародними дипломами відзначені фільми про свята Колодія та Ярила. Нагороди на різних конкурсах отримали відеосюжети: «Свято першої борозни», «Весільна обрядовість Волині», «В ніч на Купала» та ін. [39; 44; 77, арк. 3; 168–169].

Окрім обрядів, темами фільмів, знятих в Музеї, були окремі екскурсійні об'єкти скансену. Зокрема, 2012 року знятий фільм «Капличка Вознесіння Господнього» – про діючу капличку, побудовану в Музеї (сценарій О. Середюк, режисер-постановник Т. Біскуп) [41; 77, арк. 3; 168–169].

2018 року, разом з ТРК «Волинь», знято чотири серії передачі «Гартуймося, шануймося, тренуймося», за мотивами книги О. Середюка «Лицарі Сонця» [39; 44; 77, арк. 3; 100; 119; 162; 168].

2010 року Музей історії сільського господарства Волині – скансен взяв участь у Другій обласній акції «Музейна подія року на Волині – 2010», присвяченій Міжнародному дню музеїв і отримав диплом третього ступеня за проведення «Історико-культурного свята «Козацьке Коло у день весняного рівнодення» (20 березня 2010 року) [65, с. 228].

2012 року Музей історії сільського господарства Волині – скансен взяв участь у Першому Волинському обласному фестивалі «Музейний продукт – 2012», представивши три фільми у номінації «Музейні програми, акції, заходи (промоушен)»: «Ніч на Івана Купала», «Дорогами муки і болю», «Осінній мудрець». Фільм «Ніч на Івана Купала» (сценарій Г. Середюк) відзначений дипломом II ступеня [65; 77, арк. 3].

Музей історії сільського господарства Волині – скансен регулярно проводить заходи національно-патріотичного спрямування, які приурочуються до пам'ятних дат в історії України, наприклад, бою під Крутами Голодомору, днем народження Тараса Шевченка, Лесі Українки, відомих людей Волині та ін. Серед них, заходи:

– «Понад Крутами вічність у сурми сурмить» – до дня пам'яті Героїв Крут (січень 2013 р.) [78, арк. 3];

– масовий захід «А ми тую козацьку славу повернемо», приурочений 10-ій річниці Незалежності України, де відбулась урочиста посвята та козацька присяга нових козаків. Цього дня в Музеї встановлено і освячено козацький хрест, під яким новопосвячені в козаки присягались на вірність державі, народу, козацтву і Богові. Захід супроводжувався виступом кінної застави під мелодії козацьких маршів (2001 р.) [68, арк. 2–3];

– «У слові рідному велика сила є, що розбива граніт і золото кує» – захід, приурочений Дню народження Тараса Шевченка і Лесі Українки (2013 р.) [78, арк. 4].

2007 року в Музеї відбувся II Чемпіонат любителів сала «З любов'ю... до САЛА», приурочений до проведення науково-практичної конференції «Розвиток свинарства в Україні та в інших державах» за участю представників Української академії аграрних наук, Головного управління агропромислового розвитку облдержадміністрації, окремих фермерів. Проходила в актовому залі Волинського відділення Української академії аграрних наук (раніше – дослідна станція). Ввечері для учасників конференції в Музеї організували «Волинські вечорниці з «Поліською» та салом»» [72, арк. 3].

Окрім проведення свят та майстер-класів, О. Середюк публікував дописи про них у соцмережах, на сторінках періодичних видань та ін. друкував інформацію про те чи інше свято, а то й його сценарій [163]. За окремими сценаріями зняті фільми, що є ще однією з форм актуалізації спадщини і формою національно-патріотичного виховання. Незважаючи на те, що перший директор музею О. Середюк є прихильником рідновірства, що схильне до міфологізування, всі проведені свята базуються в основному на місцевих матеріалах.

З 2021 року музейні свята стали особливо масовими. А з початком Великої війни свята у скансені мають ще й благодійний характер. До прикладу, свято «Зима у скансені», проведене у грудні 2023 року, організоване з метою збору коштів на автомобіль для 3 танкової роти 1 окремої бригади спеціального призначення імені Івана Богуна, того дня зібрали 23 тис. 578 грн. 40 коп. На «Гончар-party» у червні 2022 року збирали кошти на відпочинок у Болгарії для дітей, у яких повномасштабна війна забрала батьків. Свято «Гончар-Party» зібрало майже 200 внутрішньо переміщених осіб, яких не тільки запросили до скансену, а й організовано привезли автобусами. На фестивалі національних бойових мистецтв «Дух незламних», проведеному у 2023 році, на потреби ЗСУ зібрано понад 649 тис. грн. [41; 83, арк. 1; 84, арк. 2, 6; 110–111; 182].

Окрім того, на благодійній основі Музей приймає відвідувачів пільгової категорії – членів сімей АТО та військовослужбовців і внутрішньо переміщених осіб. 2022 року Музей відвідали 11 тис. 180 таких осіб, з яких охоплено екскурсіями 985 осіб. У різноманітних заходах Музею взяло участь 1707 осіб з пільгових категорій [84, арк. 1; 85, арк. 2, 6; 110–111].

Музей проводить екскурсії та майстер-класи для військових, які проходять лікування та реабілітацію в медичних закладах Волині.

Проведення військово-патріотичних свят у Музеї було започатковане ще 2016 року, коли для учнів Луцької гімназії № 4 та школи села Прилуцьке, спільно із Спілкою воїнів АТО провели зустріч із учасниками бойових дій. Діти поспілкувалися з бійцями, взяли участь у святі «Весна іде – мир несе!», познайомились зі стаціонарною експозицією Музею та скансеном. Такі не часті для дітей зустрічі залишаться в їх пам'яті надовго, адже у дітей, які живуть в умовах війни, вже з перших років життя починає формуватися патріотична свідомість [99; 103].

Велелюдними були культурно-розважальні заходи, проведені в Музеї з літа 2021 до осені 2024 років. Варто наголосити, що у зв'язку з Великою війною, Музей проводить багато розважальних заходів (party – вечірка), у ході яких відбувається знайомство зі скансеном, гості беруть участь у різноманітних квестах і майстер-класах, що сприяє популяризації культурної спадщини.

Свято «День відкритої води» (2021) , «ВОДА-party» (2022) – культурно-масовий захід для дітей та молоді туристично-краєзнавчого спрямування, але з численними елементами національно-патріотичного виховання. Для учасників свята було організовано десять локацій, де дорослі й діти могли розважитись, покатавшись на байдарках, пострілявши з лука або спробувати себе в рукопашу, взяти участь у майстер-класах, квестах на знання Музею-скансену та ін. [19; 83, арк. 1; 110–111; 185].

«Козак-party» – свято для дітей, влаштоване з метою підтримки патріотичного духу дітвори і молоді в умовах війни. Спочатку дійство

планували лише для внутрішньо переселених українців. 10-річна Мирослава із Бахмуту, відвідавши «Козак-party», тішилась, що їй вперше з початку війни вдалось так гарно розважитись: «Я каталася на канатах, робила печиво, виготовила глечик із глини». Зрозумівши, що сімейне дозвілля не менш важливе і для волинян, масові заходи почали організовувати і для них, тим більше, що внутрішньо переміщених осіб ставало менше [39; 83, арк. 1; 110–111; 180].

«Гончар-party» – благодійний сімейний захід для дітей і дорослих волинян і тих, кому довелося залишити власні домівки через війну. Захід поєднав у собі українські традиції та розваги, майстерки та активності, творчі виступи й цікаві оповідки. Гості фестивалю мали можливість взяти участь у виготовленні гончарних виробів; в екскурсії музеєм; в етноквесті на території скансену; у пленері з живопису, у «KOZAKgames», могли постріляти з лука, фехтувати козацькою зброєю, покататися на бричці, почастуватися варениками та кулішем та ін. [39; 41; 83, арк. 6; 110; 144; 182].

На святі «Зимова феєрія» гості мали можливість взяти участь у численних конкурсах, поколядувати, і не тільки разом з фольклорними колективами, а й своїми гуртами, зайшовши до однієї з хат скансену. Особливий настрій на святі створював і сніг, що дозволило дійсно відчутти зиму, покатавшись на санках наввипередки, погравши у сніжки та ін. Гостей частувалися гарячим чаєм і варениками. Особливість свята в тому, що пізнання традицій народу поєднувалось з активним фізичним відпочинком, що так важливо і для дітей, і дорослих [27; 41; 110–111].

У грудні 2023 року в Музеї проведене благодійне свято «Зима у скансені» під час якого діти й дорослі познайомились з пам'ятками народної архітектури у скансені, взяли участь у майстер-класах, іграх, конкурсах, послушали колядки від творчих колективів будинку культури селища Рокині та ін. [39; 41; 84, арк. 2; 110–111].

Учасників і гостей з різних куточків України збирає фестиваль національних бойових мистецтв «Дух незламних» (2023 і 2024 рр.), який

проводиться за підтримки Міністерства молоді та спорту і «Федерація рукопашу Гопак України»). Фестиваль спрямований на актуалізацію етнокультурної спадщини і національних бойових мистецтв. Основна локація фестивалю – «Козацький похідний табір» з наметами, возами, козацькою кухнею, гарматами, холодною і вогнепальною зброєю та ін. Захід поєднує в собі демонстрацію національних бойових мистецтв, квестів, конкурсів, майстер-класів, гутірок, козацьких спортивних ігор, фехтування, метання ножів, сплаву на каяках, виступів творчих колективів та ін. А на «Військовій пошті» можна задонатити кошти на купівлю дронів, залишити написи просто на автівках, які вирушать на фронт [84, арк. 2; 92; 97; 110–111; 176].

2021 року Музей став однією з локацій мандрівного фестивалю «З родинного джерела». Гостей розважали виступи творчих колективів місцевого будинку культури, кращих виконавців міста Луцька та Волинського народного хору; демонструвались показові номери від вихованців спортивних клубів «Герць» та «Окінава»; проведені майстер-класи, інтелектуальні ігри тощо [41; 110–111; 190].

У травні 2023 і 2024 років Музей, разом з ІГ «Робототехніка для дітей», провели в скансені змагання з повітряних зміїв, в яких взяли участь здобувачі освіти з понад десяти закладів освіти [110].

Як бачимо, в останні роки свята і фестивалі в Музеї стали більш масовими й включають, окрім знайомства з експозицією, різноманітні заходи, розважальні атракції, пізнавальні майстер-класи та квести, зустрічі та ін. Окрім того, заходи в музеї мають і елементи благодійності: безплатна участь внутрішньо переміщених осіб, дітей з родин воїнів ЗСУ і, звісно, збирання коштів на потреби військових частин.

3.2. Майстер-класи, тематичні заходи, таборування

Ефективною формою популяризації культурної спадщини й національно-патріотичного виховання в музеї є майстер-класи, які проводяться методистами і науковими співробітниками музею та за участі

запрошених майстрів. Одні з майстер-класів вже стали традиційними, але організовуються й нові. У звітах про діяльність Музею перша інформація про проведені майстер-класи з'явилася 2010 року.

Традиційними стали майстер-класи з розписування дерев'яних іграшок, виготовлення традиційних писанок, ляльок-мотанок та іграшок із трави, ліплення вареників та ін.

Майстер-клас «Лялька-мотанка» – творча майстерня з виготовлення ляльки з природних матеріалів – трави, сіна. Перший майстер-клас із виготовлення ляльки-мотанки проведений за участі майстра народних іграшок Андрія Бондарука у 2010 році (організатор Г. Середюк). Майстер-клас з виготовлення ляльки мотанки і різноманітних персонажів із трави став традиційним і проводиться під час усіх свят і фестивалів, що відбуваються в літній час.

Майстер-клас «Ужиткові гончарні вироби. Гончарне ремесло» – виготовлення гончарного виробу під керівництвом майстра. 2010 року майстром-гончарем, запрошеним для проведення майстер-класу, був М. Мажура (організатор Г. Середюк). Майстер-клас з виготовлення посудини на справжньому гончарному крузі теж став традиційним і популярний у музейних гостей.

Майстер-клас з виготовлення вареників – «Українські вареники», проведений в Музеї спільно з працівниками книжкового магазину «Пізнайко» та покупцями-читачами магазину. На майстер-класі презентували книги для дітей про традиційну кухню. Виготовляли і споживали вареники (2020 р., організатор О. Рогова).

Майстер-клас «Українські дерев'яні іграшки» – розфарбовування іграшки під керівництвом майстра Ірини Сардак і Андрія Бондарука – майстра традиційної дитячої дерев'яної іграшки, яка 2024 року включена до обласного Переліку елементів нематеріальної культурної спадщини. Такі майстер-класи проводяться в Музеї часто.

Оригінальний майстер-клас з бойового гопака – «День звитяжців. Свято Перуна» – проводили за участі вихованців Школи козацького гарту (керівник О. Середюк) для учасників Програми транскордонного співробітництва – учнів гімназії селища Колки Маневицького (тепер – Луцького) району та учнів гімназії № 1 м. Згеж Лодзьського воєводства Республіки Польща [41; 75, арк. 3; 81, арк. 4, 6; 100, с. 261; 119].

В останні роки збільшилася кількість і різноманітність майстер-класів, які проводяться у Музеї. Серед них:

- майстер-клас з живопису;
- майстер-клас з виготовлення писанки за різними техніками – воском, зернівка та ін.: «Писанко! Ти символ України» (2022), «Писанка-зернівка. Шлях через покоління» (2023). Кілька відгуків є свідченням того, наскільки важлива така форма музейної роботи: «Мій внук сьогодні написав свою першу писанку. Була вражена тим, як він вибирав кольори і візерунки. Дякую Музею історії сільського господарства Волині – скансен. Рокині за прекрасний майстер-клас»;
- майстер-клас з виготовлення святкової атрибутики;
- майстер-клас з виготовлення янголів;
- майстер-клас з виготовлення печива з українською символікою;
- «Ми за мирне небо України» – майстер-клас зі створення листівок для воїнів, приурочений до Міжнародного дня миру (2023);
- «Щастя своїми руками» – творча зустріч із майстром-лимарем, власником приватного музею Олегом Дергачем (внутрішньо переміщена особа) із міста Дергачі Харківської області та майстер-клас із виготовлення виробів зі шкіри (2023);
- майстер-класи з бойового мистецтва українських козаків, фехтування козацькою зброєю за участі членів клубу спортивного «Герць» в ході рекреаційно-патріотичного таборування спортивного клубу «Герць», при проведенні «Козацьких забав», свят та фестивалів та ін. [83, арк. 1, 6; 84, арк. 6; 110].

У Рокинівському музеї-скансені проводяться заходи з популяризації культурної спадщини і формування національної гідності на традиціях українського козацтва. З цією метою при музеї-скансені працювала Школа козацького гарту, основна мета якої – вивчення традицій і бойового мистецтва козаків. Програма навчання у Школі козацького гарту включала поглиблене вивчення історії України та Українського козацтва; навички верхової їзди; володіння холодною та вогнепальною зброєю, мотозасобами; вивчення бойового гопаку та ін. Засновником і багаторічним керівником (отаманом) школи був директор музею-скансену Олександр Середюк [43; 119; 139; 151].

У музеї-скансені проходили тренування, святкування ювілеїв Школи козацького гарту, змагання, численні майстер-класи; вихованці ходили в походи місцями козацької слави; були учасниками спортивно-оздоровчих і навчально-вишкільних таборів «Триглав»; брали участь у Всеукраїнських змаганнях з контактних видів єдиноборств тощо. Результати козацького вишколу учасники «Школи» демонстрували на «Фестивалі бойових мистецтв», який проводився у скансені [21, с. 242–243; 43; 119; 139].

Високий рівень майстерності вихованці Школи козацького гарту демонстрували на обласних та всеукраїнських змаганнях з контактних видів єдиноборств і навіть були чемпіонами світу. Нагадаємо, що Міністерство молоді та спорту України внесло середньовічний бій до Реєстру визнаних видів спорту у 2016 році. 2019 року на базі туристичного комплексу «Київська Русь», що біля села Копачів на Київщині проходив чемпіонат світу із середньовічного бою, в якому взяли участь команди із 27-ми країн світу. До збірної України, яка об'єднала 40 лицарів, увійшли і вісім лучан, які пройшли складні відбіркові змагання: всеукраїнський турнір «Зов Героїв – 1», міжнародний турнір «Зов Героїв – 2» та кубок України «Середньовічний Лучеськ». До команди потрапили і двоє вихованців Школи козацького гарту, де навчалися сім років – брати-близнюки Богдан і Роман Жовтобрухи. 2018 року вони стали чемпіонами Європи, а 2019 – чемпіонами світу [43; 136; 137].

168–169]. 2024 року у Мексиці відбувся десятий Чемпіонат світу із середньовічного бою. Українська збірна на 80% складалася з військовослужбовців, серед яких був і Богдан Жовтобрух, який, разом з командою, посів третє у масовій номінації «10*10» [43].

На базі Музею історії сільського господарства Волині – скансену пройшли й перші Всеукраїнські науково-практичні конференції «Волинь – край козацький» ініціатором яких був відомий на Волині та в Україні засновник і директор Торчинського історичного музею Григорій Гуртовий. У червні 2013 року в музеї проведена III конференція «Волинь – край козацький» в ході якої не тільки обговорювались визначені проблеми, а й проведені показові виступи козацьких бойових мистецтв (Бойовий гопак, Спас, Триглав, Хрест, стрільба з лука і пістолів, метання сокир і списа); проведений майстер-клас з козацьких ремесел; конкурс-концерт козацької пісні; знайомство з виставкою живопису на козацьку тематику та роботами майстрів народної творчості; екскурсія виставками та скансеном. Другого дня всі охочі взяли участь в обряді «В ніч на Івана Купала». В рамках конференції пройшло святкування 10-річчя Школи козацького гарту під час якого свої вміння демонстрували її учні: «бій з тінню», тан-двобій, фехтування холодною зброєю, елементи козацького характерництва та ін. В Музеї пройшов обласний семінар бойового гопака, під час якого провели майстер-класи з фехтування на шаблях, верхової їзди у сідлі, стрільби з козацького лука, мистецтва метання ножами та бойовими зірочками. Свої вміння демонстрували й учні Школи козацького гарту [21, с. 238–239; 43; 137].

Сьогодні активними учасниками національно-патріотичних заходів у Музеї є учні Спортивного клубу Козацьких бойових мистецтв «Герць», основною метою якого є розвиток тіла і духу молодого покоління через призму козацьких традицій і козацького способу життя. Учасники клубу проводять козацьке наметове рекреаційно-патріотичне таборування у скансені, до якого залучають дітей з сімей військовослужбовців та дітей

загиблих Героїв [83, арк. 1; 84, арк. 2, 6]. Учасники Спортивного клубу Козацьких бойових мистецтв «Герць» беруть участь в усіх культурно-розважальних заходах (святах, фестивалях), толоках (козацькі толоки) та ін., які проводяться в Музеї [170].

Таборування у Музеї проходять і члени громадської організації «Луцькі лицарі», які організували табір лицарського дужу «Доблесть віків» (2023). Окрім фізичної підготовки, практики ведення середньовічного бою, в ході таборування читались лекції про військову справу епохи середньовіччя. Присутні тут члени Спортивного клубу Козацьких бойових мистецтв «Герць» та «Айна Бера Луцьк» взяли участь у теоретичних (лекціях) та практичних (відпрацювання техніки бою) заходах [84, арк. 2; 175].

Очевидно, щоб підкреслити козацьку тематику, музей-скансен його засновником і творцем О. Середюком був названий «Козацьким зимівником», хоч для Волині, на нашу думку, назва є сумнівною, адже козацьких зимівників тут не було. Для навчання бойовому мистецтву українських козаків на території музею-скансену побудована так звана «Волинська» або «Козацька Січ», яка сьогодні не використовується.

У програмі пізнавальних заходів Музею – зустрічі з нагоди днів народження відомих людей. Щороку організують заходи до Шевченківських днів, як то інтерактивна екскурсію «Побут та традиції минувшини крізь призму творчості Тараса Шевченка», яка завершується частуванням улюбленою стравою Кобзаря – варениками. Цьогоріч екскурсію відвідали ліцеїсти Княгининівського ліцею, школярі з м. Острог та ін., які познайомились з етнокультурними особливостями українців XIX століття та маловідомими фактами з життя Тараса Шевченка [84, арк. 6; 110; 181].

2023 року до Дня українського кіно в Музеї провели захід до дня народження режисера Івана Миколайчука, який за два роки до завершення земного життя побував на Волині. Юним відвідувачам розповіли про митця і спробували відтворити один з кадрів фільму «Тіні забутих предків». Захід, проведений спільно з Рокинівським Будинком культури, також присвятили

Івану Миколайчуку та його першій режисерській роботі – фільму «Вавилон ХХ». В ході заходу «Вавилон ХХ: минуле й сучасне» відбувся перегляд фільму «Вавилон ХХ» [84, арк. 2, 6; 110].

Не оминули увагою в Музеї й 110-літній ювілей відомої волинської фото- та кіноаматорки Ірини Левчанівської (1913–2011), до якого організували тематичну виставку «Далеке і близьке» та, спільно з бібліотекою-філією № 23 селища Рокині організували перегляд короткометражної стрічки Ірини Левчанівської «Найстрашніший звір», на який запросили учнів Рокинівського ліцею № 38 [84, арк. 2, 6; 110].

У Музеї проводяться тематичні екскурсії, приурочені до різних календарних свят або ж присвячені популяризації декоративно-ужиткового мистецтва, як то: «Піч – хатній оберіг», «Вишивка в інтер'єрі сільської хати» та ін. На сторінках в соціальних мережах співробітники Музею публікують численні повідомлення про святково-обрядову культуру українців, одяг, вишивку, гончарство, соломоплетіння та ін. [110; 119].

Фотосесіями у вишиванках відзначається у Музеї День вишиванки. Сюди приходять здобувачі освіти із Рокинівського ліцею, приїждять гості з Луцька та ін. Музей влаштовує і професійні фотосесії, а також організовує флешмоби до Днів вишиванки («Одягни вишиванку») і української хустки (7 грудня), до яких доєднуються й учні ліцеїв [83, арк. 2, 6; 84, арк. 2, 6; 110].

Щорічно Музей приймає у себе учнів Луцької художньої школи, які приїждять сюди на пленери, особливо влітку. Зважаючи на те, що творчі роботи учнів експонуються на виставках, у т. ч. й за кордоном, це також популяризує нашу спадщину. Учні і викладачі школи беруть участь в арт-підніках «Етюди: Скансен очима дитини» та «Графіка: Скансен очима дитини», організованих у Музеї в рамках міні проекту Ради Європи «Організація та проведення арттерапевтичних занять просто неба за участю арттерапевтів і психологів для дітей та підлітків з числа ВПО та мешканців громади з акцентом на представників національних меншин, які постраждали від війни» [83, арк. 1, 6; 84, арк. 2; 98, с. 347; 110].

Музей відвідують й учні Луцької музичної школи № 3, зокрема, учасники ансамблю народної музики «Ми волиняни», які знайомляться з експозицією і беруть участь у розвагах [110].

Вже стало традицією завершувати навчальний рік у гуртках Центру національно-патріотичного виховання, туризму та краєзнавства у Музей-скансені, де учні різних шкіл мають можливість отримати пізнавальну мандрівку; взяти участь у краєзнавчо-пошукових перегонах з елементами спортивного орієнтування на тему: «Волинь – Земля Українська»; покататися на кінній упряжці та дегустувати страви національної кухні [110–111].

У Музеї проходить Чемпіонат Волинської області серед юнаків та дівчат зі спортивного туризму, присвячений подвигу захисників та захисниць України. Окрім змагань з водного, пішохідного і велотуризму, учасники чемпіонату мають нагоду познайомитися зі скансеном [110].

До участі в різних заходах Музей активно залучає школярів та студентів. До прикладу, здобувачі освіти з Луцького педколеджу взяли участь в національно-патріотичному заході «З Україною в серці». Розділившись на команди, студенти представили їх пісню, емблемою, взяли участь у патріотичному танцювальному флешмобі, випробували себе в орієнтуванні на місцевості, туристській смузі перешкод, в етнографічному квесті. А під час екскурсії музеєм познайомились пам'ятками народної архітектури. А ще – смакували куліш і з вірою у Перемогу виконали пісню «Червона калина». А сердечка з побажаннями воїнам, виготовлені руками студентів, були передані захисникам [110].

Наведемо відгук однієї з відвідувачок Музею, яка на його сторінці в соцмережах написала: «Осередок, де серце прокидається, а розум згадує дитинство і бабусине село. Були там неодноразово... Чудове місце для сімейного відпочинку» [110].

Важливою формою популяризації музейних предметів є публікації у періодичних виданнях та виступи на радіо і телебаченні. До прикладу, 2000 року науковими співробітниками опубліковано 12 статей про музей у

газетах «Віче», «Волинь», «Голос України», «Слава праці», «Досвітня зоря», «Аверс-прес», «Вільним шляхом» [67, арк. 4]. 2009 року науковці взяли участь в передачах Волинського радіо; у двох передачах Першого Українського радіоканалу; у трьох передачах Волинського телебачення (програма «Точка зору»); опублікували статті у ЗМІ «Слава праці», «Україна козацька», у львівській газеті «Сота свободи» та ін. Публікування інформації про Музей у періодичних виданнях та участь з цією метою в телепередачах є постійною формою популяризації культурної спадщини Музею [21, с. 239; 74, арк. 4; 100, с. 257]. Сьогодні вся інформація – повідомлення про різноманітні заходи та їх проведення, матеріали, приурочені до різних подій та ін. друкуються на сторінкам Музею у Facebook (сторінка – «Музей історії сільського господарства Волині – скансен. Рокині») та Instagram (сторінка – «Музей просто неба, скансен, Рокині» [109–110].

Як бачимо, музей проводить численні майстер-класи як окремі заходи і як складову інших масових заходів. Важливою формою популяризації спадщини є зустрічі в музеї, приурочені до ювілейних дат, тематичні екскурсії та ін. Важливою формою національно-патріотичного виховання була Школа козацького гарту, а сьогодні – таборування в музеї.

3.3. Включення музею у туристичні маршрути

Зважаючи на те, що музей-скансен у селищі Рокині єдиний у Волинській області, він був і залишається потрібним у туристичних та екскурсійних груп і включений до ряду туристичних та екскурсійних маршрутів.

Сучасний культурний туризм, до якого залучені всі музеї-скансени України, є важливою формою формування національної і громадянської ідентичності. За визначенням Р. Маньковської, «Феномен культурного туризму полягає в його різноплановості. Він особливо сприяє естетичному розвитку і духовному збагаченню особистості, дозволяє звернутися до

поглибленого вивчення культурної спадщини людства, яскраво демонструє гуманістичний зміст культурних надбань, їх національні особливості» [107, с. 37]. На активному включенні музеїв до культурного туризму наголошує і С. Гаврилюк. Відзначаючи успіхи музеїв світу у культурному туризмі, авторка, хоч і наголошує на доволі скромних досягненнях музеїв Волинської області, відзначає їх успіхи на цьому шляху: створення сайтів, обмін виставками, інтерактивні екскурсії, майстер-класи, культурно-мистецька акція «Ніч в музеї» та ін. Покращенню ситуації, на думку С. Гаврилюк, має сприяти «оптимізація системи управління та організації музейної роботи», «освоєння музеями додаткових джерел фінансування», поповнення музейних штатів «досвідченими менеджерами вищої та середньої ланок управління музеями» [28].

Дослідники вважають, що складовою культурного / культурно-пізнавального туризму є музейний туризм, що полягає у «використанні туристського потенціалу музеїв» [104, с. 4, 6, 10] та в «реалізації різних туристських музейних продуктів» [167, с. 240].

З 2020 року в області почалась реалізація проекту «туристичних магнітів». Музей-скансен увійшов до маршруту – Луцьк-Ковель, який, окрім музею в селищі Рокині пропонує познайомитись з іншими локаціями [26]. Відвідання музею-скансену у Рокинях пропонує путівник «Культурного шляху Ради Європи» «Via Regia», який об'єднує вісім європейських країн і має протяжністю 4500 км [41].

Докладну інформацію про туристичну привабливість Музею історії сільського господарства Волині – скансену містить сайт Луцької міської ради «visitlutsk», де акцентується увага на ролі Рокинівської громади, яка також надає послуги туристам, зокрема, виступ творчого самодіяльного колективу «Горлиця» та ін. Познайомитись з Музеєм історії сільського господарства Волині – скансеном та селищем Рокині пропонує «Україна туристична».

Сайт «Волинь туристична», запрошуючи охочих відвідати скансен, наголошує на тому, що це «музей постійної дії», де можна відчути справжню

атмосферу села: коні, вівці, коза, гуси і навіть собаки та кіт додають певної сільської реальності. Тут можна покататися на бричці, подивитись, як горить вогонь у справжній печі та ін. Цікаво, що окрім відвідання музею у селищі Рокині, «Волинь туристична» включила музей до маршруту під назвою «Стежками мавки лісової», що пропонує, окрім музею-скансену, відвідати село Колодяжне, і урочище Нечимне (пам'ятник природи й літератури «Лісова пісня»). Названі локації в один маршрут об'єднує те, що вони «по дорозі» і те, що це сільська місцевість, але тематично вони зовсім різні, тим більше, що Музей-скансен не про Мавку. Тривалість екскурсії – один день, що робить маршрут дуже перевантаженим [41].

Подібний маршрут – «Колодяжне – Рокині» – розробили туристичні агенції «Автотур» і «Патріот», які пропонують відвідання музею-скансену по дорозі з Колодяжного. Туристична агенція «Tam Tour» розділила Колодяжне і Рокині на два маршрути. Музей-скансен пропонує об'єднати зі знайомством з Луцьком (10–15 год.), після чого поїхати в Рокині. Зважаючи на те, що Рокинівський скансен невеликий, така подорож може бути зреалізована. Аналогічний маршрут для здобувачів середньої освіти («шкільні екскурсії») є в переліку пропозицій туристичної агенції «Альфа-сервіс» [41].

Ряд туроператорів пропонують поїздки до Музею історії сільського господарства – скансену як тури вихідного дня. Познайомитись з атмосферою волинського села кінця XIX століття запрошують туроператори «Відвідай», «Travels inclusive Ukraine», «Funtime Kiev» та ін.

Статистичні матеріали дають можливість простежити динаміку чисельності відвідувачів музею у різні роки, починаючи з 2000 р. Найбільше відвідувачів було у 2000–2002, 2008–2012 рр., коли Музей щорічно відвідували 14–15–16 тисяч осіб; у 2005–2007, 2013–2018 рр. – 10–11 тисяч відвідувачів. Серед них були відвідувачі, які самостійно оглядали експозицію, і ті, які замовляли екскурсію.

Упродовж 2000–2018 років в Музеї щорічно проводилося 200–300 екскурсій. Ситуація змінилась 2000 року, коли у зв'язку з карантинними

обмеженнями чисельність відвідувачів значно скоротилась. Того року Музей відвідали 7356 осіб, 4462 з яких замовили екскурсії, яких проведено 147. В наступні роки ситуація частково покращилась.

У зв'язку з Великою війною Музей приймає багато відвідувачів на пільгових умовах – внутрішньопереміщені особи, члени сімей АТО та військовослужбовців. 2022 року музей відвідало 13018 осіб, але на платній основі лише 942. Проведено 64 екскурсії, 44 з яких безоплатно. У 2023 році проведено 198 екскурсій. У музейних заходах взяли участь понад 10 тисяч осіб [1–8; 21–24; 66–84; 89; 98–100; 170–172].

В рамках «Програми розвитку туризму у Волинській області на 2022–2026 роки» у листопаді 2023 року проведений захід для військовослужбовців на тему «Стежинами предків», в якому взяли участь 40 військовослужбовців. Вони виготовляли дармовиси зі шкіри, гончарили на гончарному крузі, створюючи глиняні посудини. Для підняття настрою воїнам співали учасники гурту з Княгининівського Будинку культури. Географія військових дуже широка: Тернопіль, Дніпро, Кропивницький, Харків, Вінниця, Хмельницький, Рівненщина, Львівщина, Одеса, є чимало волинян [39; 84, арк. 2; 110–11; 174].

Музей, як «місце збереження пам'яті культури, який специфічними засобами музейної комунікації здійснює передачу культурного надбання», займає все більшу нішу в культурному туризмі, що обумовлено не тільки інтересом до культурної спадщини, а й зростанням суспільної ролі самих музеїв.

Висновки до третього розділу. Аналіз новітніх форм роботи Музею історії сільського господарства Волині – скансену з музейною аудиторією засвідчив різнопланову діяльність Музею інтерпретуючи та актуалізуючи культурну спадщину. Місцем проведення численних свят, фестивалів, майстер-класів та інших форм роботи з відвідувачами є в основному скансен.

Найбільш масовою формою роботи Музею і популяризації культурної спадщини є свята і фестивалі, започатковані вже з перших років після створення експозиції просто неба. Відомими стали календарно-обрядові масові дійства (зимові, весняні, літні свята); приурочені до обрядів родинного циклу; а також виробничі хліборобські обряди – сівба, жнива та ін. В останні роки відбулись певні зміни у роботі Музею, спричинені спочатку карантинними обмеженнями, а потім початком Великої війни. Свята і фестивалі, які тепер проводяться в Музеї, у значній мірі мають благодійний характер. Музей започаткував масові свята, на які запрошують внутрішньо переміщених, членів родин воїнів ЗСУ та ін., а також активно збирають донати на ЗСУ.

Другою формою популяризації культурної спадщини у Музеї є численні майстер-класи для проведення яких запрошують майстрів, або ж проводять наукові співробітники Музею.

У програмі пізнавальних заходів Музею – зустрічі з нагоди днів народження відомих людей; тематичні екскурсії, приурочені окремим подіям чи особистостям; фотосесії, флешмоби, артп'єкніки та ін.

Завдяки активній роботі Музей історії сільського господарства Волині – скансен включений до ряду культурно-туристичних маршрутів.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження зроблені наступні висновки :

1) Джерельна база кваліфікаційної роботи досить велика і складається з кількох груп джерел. Насамперед, це стаціонарна експозиція і скансен. Друга група – різноманітні розрізнені документи Музею історії сільського господарства Волині – скансен, які дають можливість в загальних рисах простежити особливості створення і розвитку Музею. Особливий інтерес становить звернення Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції до широкої громадськості з проханням збирати предмети до Музею, що створюється. Дане звернення дозволяє з'ясувати профіль і основні розділи майбутнього Музею, що створювався як ідеологічний орган Станції. Основні етапи розвитку Музею можна простежити на основі листа О. Середюка, адресованому першому заступнику голови Волинської обласної ради та ін.

Інформативними є звіти Музею про основні форми роботи: науково-дослідну, експозиційно-виставкову, фондову, культурно-масову, видавничу, реставраційну і господарсько-адміністративну діяльність. Варто відзначити поверховість багатьох звітів, які містять лише загальну інформацію про діяльність Музею і повною мірою не висвітлюють його досягнення і проблеми. До прикладу, у звітах майже не відображена експедиційна діяльність, значна робота з формування експозиції просто неба та ін. Натомість, значна увага приділена літературній та ін. діяльності директора О. Середюка. Доповнюють музейні звіти окремі матеріали про експедиції й походи членів клубу «Ентузіаст».

Інформацію про різні форми роботи Музеї історії сільського господарства Волині містять аналітичні звіти та порівняльно-статистичні матеріали про роботу комунальних музеїв Волинської області, підготовлені науковими співробітниками науково-методичного відділу Волинського краєзнавчого музею.

Джерельну базу доповнюють публікації, переважно публіцистичного характеру, авторами яких є наукові співробітники Музею. Більшість статей і окремих видань, що складають джерельну базу, належить засновнику і багаторічному директору Музею Олександру Середюку. В основному це невеличкі буклети, присвячені різним стаціонарним експозиціям Музею та діяльності гуртка «Ентузіаст». У ряді статей висвітлені основні форми національно-патріотичного виховання у Музеї, діяльність Школи козацького гарту та особистий внесок О. Середюка в розбудову Музею – скансену. Ряд статей популярного характеру опубліковані у наукових збірниках Волинського краєзнавчого музею та «Минуле і сучасне Волині та Полісся». Попри публіцистичний характер, публікації О. Середюка все ж містять, хоч і розрізнену, інформацію про створення та основні етапи розвитку Музею і побудови музейних експозицій. Ряд публікацій належать науковим співробітникам Музею, які, у т. ч., порушують питання різних форм актуалізації культурної спадщини (О. Рогова, Н. Антонова, М. Солоненко / Поліщук та ін.).

Отже, джерельна база доволі різноманітна і дозволяє висвітлити основні етапи розвитку музею, побудови експозиції, виставкову роботу, масові форми роботи та ін. Вважаємо, що уточнити окремі аспекти роботи Музею могли б допомогти спогади О. Середюка про створення і розбудову музею, де б інформація була викладена в хронологічному порядку.

2) Огляд публікацій з історії й функціонування Музею історії сільського господарства Волині – скансену у селищі Рокині Луцького району Волинської області (1979–2024) засвідчує незначний інтерес дослідників до цієї теми. В останні роки окремі форми роботи Музею висвітлені у статтях В. Надольської, Є. Ковальчук та ін.

Різноманітну інформацію про створення, розвиток і форми роботи Музею історії сільського господарства – скансену і його директора О. Середюка містять статті у періодичних виданнях (паперових та інтернет-виданнях).

Отже, історія, особливості функціонування і форми актуалізації культурної спадщини у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені ще не написані.

3) Методологічну основу магістерського дослідження склали Закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про музеї та музейну справу», «Про природо-заповідний фонд України», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», а також численні публікації, які висвітлюють суть і суспільну роль культурної спадщини і музеїв, зокрема, музеїв-скансенів; теоретичне обґрунтування понять «культурна спадщина», «об'єкт культурної спадщини», «пам'ятка», «музейна пам'ятка», «колекція», «експонат», «музейний предмет» та ін.; форми музейної роботи та ін. питання.

4) З'ясовано, що особливістю формування фондів і тематичного спрямування експозиції Музею історії сільського господарства є те, що він виник не як самостійний музей, а як ідеологічний відділ Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції (з 2000 року – Волинський інститут агропромислового виробництва Української академії аграрних наук). У зачаткуванні, створенні й розвитку Музею важливу роль відіграв директор дослідної станції П. Теслюк, який і запросив для цієї роботи О. Середюка, що став його будівничим і багаторічним директором. Музей створювався саме як музей історії сільського господарства. У складі дослідної станції музей розвивався упродовж 1978–1989 років.

5) Формування експозиції Музею історії сільського господарства Волині – скансену пройшло у своєму розвитку кілька етапів. Першу експозицію, присвячену історії дослідної станції, було відкрито 5 лютого 1979 року. Музей швидко розвивався і згодом створені інші розділи стаціонарної експозиції. Вже 1983 року Музей отримав почесне звання «Народний» і став називатися Народний музей історії сільського господарства Волині. У вересні 1989 року Музей відокремлюється від

дослідної станції і того ж року перевезенням вітряка із с. Четвертня тоді Маневицького району була започаткована експозиція просто неба – скансен. Генеральний план розвитку скансену був розроблений і погоджений 1990 року. Відтоді скансен розбудовувався і став важливою частиною музейної експозиції.

Формування музейної експозиції здійснювалось упродовж усіх років існування музею. Основною формою були етнографічні експедиції у різні райони та населені пункти Волинської області. На першому етапі існування Музею вони проводились за активної участі членів гуртка «Ентузіаст», до якого входили учні шкіл. В археологічних експедиціях активну участь брав археолог Г. Охріменко. Пізніше вся експедиційна робота проводила науковими співробітниками музею. Консультаційну роботу здійснював дослідник народної архітектури, етнолог і музейний працівник А. Данилюк.

б) Музей історії сільського господарства Волині – скансен був започаткований стаціонарною експозицією, розділи якої актуалізують:

– об'єкти науки й техніки (експозиція, присвячена історії Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції);

– об'єкти археології (експозиція історії сільського господарства Волині в давні часи);

– об'єкти історії (матеріали й документи експозицій історії сільського господарства Волині й експозиції «Українська державність»).

Сьогодні стаціонарна експозиція мало відвідується і потребує повної реорганізації – застосування нових експозиційних прийомів подачі матеріалу (вміщення актуальних матеріалів; розрідженість матеріалів; зменшення концентрації матеріалів і створення ділянок вільного простору; сучасне колористичне вирішення експозиції; застосування новітніх технічних засобів та ін.

7) Експозиція просто неба – скансен сприяє популяризації:

– об'єктів народної архітектурної спадщини: житлові, господарські, виробничі й культові споруди;

- об'єкту монументальної спадщини – пам'ятник козаку Мамаю;
- пам'ятку природи – парк «Байрак» на території якого розміщений скансен.

З метою збереження об'єктів архітектурної спадщини у привабливому вигляді і їх популяризації Музей проводить впорядкування і часткову реставрацію споруд.

8) Важливою формою популяризації культурної спадщини в Музеї історії сільського господарства Волині – скансені є виставки, присвячені різноманітним проблемам етнокультурної спадщини, історичним подіям, окремим особистостям та ін.: «Різдвяна атрибутика», «Гончарне начиння волинської хати», «Великодня писанка», «Семантика орнаментів у ткацтві та вишивці», «Рокині очима дітей» (художні доробки учнів Рокинівського НВК), «Мереживо моєї долі» (персональна виставка виробів, плетених гачком, Галини Грицюк), «Шануй традиції батьків» – до Дня козацтва і Захисника України, виставку коловоротків та ін.

Для активізації виставкової роботи в Музеї доцільно створити спеціальну виставкову залу, що дозволить побудові сучасних виставок.

9) Сьогодні дослідники наголошують, що «новою ідеологією кожного волинського музею» має стати «інноваційна музейна концепція «відпочинок + пізнання і враження» (С. Гаврилюк). Тому важливу роль в популяризації культурної спадщини в Музеї історії сільського господарства – скансені відіграють новітні форми роботи з музейною аудиторією, побудовані на тому, що в музеї відпочивають, отримують знання і враження. Ці форми роботи активізувались у зв'язку з початком Великої війни, адже дозволяють «переключитися» і емоційно відпочити.

Першою формою організації масового дозвілля є свята і фестивалі, які проводяться у скансені. Традиції мають свята, приурочені до Івана Купала, весняного рівнодення, Стрітіння і Колодія, Великодня, Різдва і Нового року та ін. В останні роки започатковані розважальні свята «Вода party», «Гончар-party», «Козак-party», «Зимова феєрія», «Зима у скансені», фестиваль

національних бойових мистецтв «Дух незламних» та ін. Сьогодні свята – не тільки форма відпочинку, пізнання і вражень, а ще й форми національно-патріотичного виховання, у процесі яких актуалізуються етнокультурні традиції, національні бойові мистецтва, відбуваються зустрічі з воїнами, збираються донати на ЗСУ та ін.

Другою формою культурно-масових заходів у Музеї є численні майстер-класи, у процесі яких діти і дорослі дійсно отримують знання, враження і відпочивають: майстер-клас з гончарства; виготовлення ляльки-мотанки та іграшок з природних матеріалів; «Українські дерев'яні іграшки»; майстер-класи, живопису, створення писанки; майстер-класи з бойового мистецтва українських козаків, фехтування козацькою зброєю та ін.

Актуалізації культурної спадщини сприяють численні публікації у ЗМІ; телефільми, створені у Музеї; фотосесії, флешмоби й артп'єкніки в музеї; тематичні екскурсії, приурочені до різних календарних свят та ін.

10) Організатором, будівничим і багаторічним першим директором Музею був Олександр Середюк, який зробив великий внесок у формування музейних фондів, побудову музейної експозиції, у т. ч. експозиції просто неба – скансену.

11) Музей історії сільського господарства Волині включений до туристичних маршрутів, що є важливою формою актуалізації культурної спадщини:

- відвідати Музей пропонує один із маршрутів туристичних магнітів Волині;

- маршрут «Колодяжне – Рокині», розроблений туристичними агенціями «Автотур» і «Патріот»;

- маршрут «Стежками мавки лісової» – Рокині – Колодяжне – Нечимне пропонує сайт «Волинь туристична»;

- туристична агенція «Tam Tour» пропонує відвідати Музей після знайомства з Луцьком;

– об'єднати зі знайомством з Луцьком (10–15 год.), після чого поїхати в Рокині пропонують агенції «Tam Tour» і «Альфа-сервіс»;

– туроператори «Відвідай», «Travels inclusive Ukraine», «Funtime Kiev» та ін. пропонують екскурсію в Рокині як тур вихідного дня.

У зв'язку з карантинними обмеженнями й Великою війною кількість відвідувачів Музею скоротилась.

Отже, Музей історії сільського господарства Волині – шансен важливий осередок актуалізації культурної спадщини, що обумовлюється наявністю тут різноманітних об'єктів культурної спадщини – природної, народної архітектури, археології, нематеріальної культурної спадщини. Основними формами актуалізації є стаціонарна експозиція й експозиція просто неба – шансен; виставки; різноманітні культурно-розважальні масові заходи, у процесі яких здійснюється національно-патріотичне виховання і формування української національної та громадянської ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2005–2009 роках. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб.: Вип. 2 / Відп. ред. А. Силюк. Луцьк, 2010. С. 171–173.
2. Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2009–2010 роках. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб.: Вип. 3 / Упоряд. А. Силюк, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. С. 246–247.
3. Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2010–2011 роках. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб.: Вип. 3 / Упоряд. А. Силюк, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. С. 270–271.
4. Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2012–2013 роках. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб. : Вип. 5 : Музейна педагогіка. Теорія і практика / Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2013. С. 346–348.
5. Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2013–2014 роках. *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 7 / Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2015. С. 465–466.
6. Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2014–2015 роках. *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 8 / Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2016. С. 367–368.
7. Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2015–2016 роках. *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 9 / Упоряд. Є. Ковальчук, А. Силюк. Луцьк, 2018. С. 318–319.
8. Аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області у 2016–2017 роках. *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 9 / Упоряд. Є. Ковальчук, А. Силюк. Луцьк, 2018. С. 356–357.
9. Антонова Н. Реалізація соціальних функцій музею в роботі з дітьми : організація вільного часу. *Волинський музейний вісник* : наук. зб. / Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 6. С. 77–82.

10. Антонова Н. А. Незвична екскурсія в музеї. *Слава праці*. 2014. № 36–37, травень.
11. Бабарицька В. К., Короткова А. Я., Малиновська О. Ю. Екскурсознавство і музеєзнавство : навч. посіб. Київ : Альтерпрес, 2007. 464 с.
12. Банах В. М. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи. URL : <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/oct/6320/170519verstka.pdf> (дата звернення 29.10.2024).
13. Башкатов Ю. Ю., Терпиловський Р. В. До історії скансенів у Європі. *Археологія і давня історія України*: Зб. наук. пр. Київ: ІА НАН України, 2011. Вип. 5. С. 7–16.
14. Белов В. Нові експозиції [Народного музею історії сільського господарства Волині]. *Радянська Волинь*. 1987. 16 трав.
15. Борисенко Ю. С. Становлення та розвиток музейних закладів просто неба на українських землях (кінець ХІІХ – 80-і рр. ХХ ст.). *Питання культурології*. 2017. Вип. 33, С. 119–130.
16. Борисенко Ю. С. Наявні проблеми та перспективи подальшого розвитку культурно-дозвілєвого напрямку роботи музеїв просто неба в Україні. *Культурологічний альманах*. 2022. № 4. С. 172–177.
17. Борисенко Ю. С. Характерні особливості становлення і розвитку скансенів в Україні на початку ХХІ ст. : культурно-дозвілєва складова. *Проблеми культурології : історичні та сучасні дослідження*. 2018. Вип. XXXXI. С. 66–72.
18. В найкоротшу ніч року на Волині проведуть фестиваль Купальських пісень. *Таблоїд*. 16.06.2015. URL : <https://volyn.tabloyid.com/layf/v-naykorotshu-nich-roku-na-volyni-provedut-festyval-kupalskyh-pisen> (дата звернення 23.08.2024).
19. Велігурська І. 4 липня в с. Рокині на території музею історії сільського господарства Волині – скансені відбудеться «День відкритої води». *Волинь-Інфо*. 01.07.2021. URL : <https://volyninfo.com/4-lypnya-v-s->

rokyni-na-terytoriyi-muzeyu-istoriyi-silskogo-gospodarstva-volyni-skansen-vidbudetsya-den-vidkrytoyi-vody/#google_vignette (дата звернення 20.08.2024).

20. Вернидубов О. 21 жовтня 70 років від дня народження українського музейника, історика, публіциста та громадського діяча О. М. Середюка. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2020 рік* / ред.-упоряд. : Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. Тернопіль: Терно-граф, 2019. С. 203–205.

21. Вернидубов О., Криштапюк Л. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2010 році (порівняльно-довідковий матеріал). *Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 3* / Упоряд. А. Силюк, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. С. 234–245.

22. Вернидубов О., Криштапюк Л. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2013 році : порівняльно-довідковий матеріал. *Волинський музейний вісник : наук. зб. Вип. 6* / упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. С. 330–345.

23. Вернидубов О., Криштапюк Л. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2014 році (порівняльно-довідковий матеріал). *Волинський музейний вісник : Наук. зб. : Вип. 7* / Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2015. С. 450–466.

24. Вернидубов О., Нагорна О, Криштапюк Л. Хроніка громадського музейного будівництва. *Волинський музей: історія і сучасність* : наук. зб. Матеріали III Всеукр. наук.-практ конф., присвяченої 75-річчю Волин. краєзн. музею та 55-річчю Колодяженського літ.-мемор. музею Лесі Українки. Луцьк-Колодяжне, 18–19 трав. 2004 р. / Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2004. Вип. 3. С. 25–28.

25. Витяг з Протоколу засідання президії профспілки Волинської державної дослідної станції» від 10 серпня 1978 року про створення при профспілковій організації туристично-краєзнавчої секції. *Туризм, гори, подорожі – 1982*. МІСГВ–Sk. Арк. 1.

26. Волинь презентувала 7 головних маршрутів для туристів (2020). URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3020830-volin-prezentovala-7-golovnih-marsrutiv-dla-turistiv.html> (дата звернення: 15.06.2024).
27. Вперше: в Рокинському музеї-скансені відбулась «Зимова феєрія» (фото). *Конкурент*. 28.12.2021. URL : <https://konkurent.ua/publication/86207/vpershe-v-rokinskomu-muzei-skanseni-vidbulas-zimova-feeriya-foto/> (дата звернення 23.08.2024).
28. Гаврилюк С. Перспективи музеїв як об'єктів культурного туризму. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Археологія. Музеєзнавство. Пам'яткознавство*. Вип 7. Луцьк, 2019. С. 144–153.
29. Гаврилюк С. Поняття «музейна пам'ятка» : зародження та еволюція. *Волинський музейний вісник*. Вип. 3. Луцьк, 2012. С. 3–6.
30. Гаврилюк С., Надольська В. Трансформація музейного світу у XXI ст.: міжнародний та український досвід. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 57. Т. 1. С. 41–49.
31. Гайдай О. Музеєзнавство. Навч. посібн. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 212 с.
32. Грицюк Г. Збережемо спадщину! У Рокинях створено перший на Україні музей історії сільського господарства Волині. *Слава праці*. 1989. 25 лип.
33. Гріффен Л. Музей як соціокультурний феномен. *Ніжинська старовина*. 2012. Вип. 14. С. 5–11.
34. Данилюк А. Українські скансени: Історія виникнення, експозиції, проблеми розвитку. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. 104 с.
35. Данилюк А. Усі скарби Полісся [Про створення музею під відкритим небом на Волині]. *Молодий ленінець*. 1986. 6 трав.
36. Двічі переселенець [Олег Яровий, власник Музею «Багричівська садиба»]. URL : <https://litsa.com.ua/dvichi-pereselenec/> (дата звернення 18.10.2024).

37. Державна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року», затверджена Постановою Кабінету міністрів України від 30.07.2024, № 864. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 13.08.2024).

38. Дичковський С. І. Туристична діяльність скансенів у системі актуалізації ресурсів нематеріальної культурної спадщини. *Культура і сучасність*. 2000. № 1. С. 17–26.

39. Дмитренко А. Актуалізація культурної спадщини у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені у селищі Рокині Луцького району. *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 14; упоряд. Є. І. Ковальчук. Луцьк : ПП «Волинська друкарня» 2024. С. 59–65.

40. Дмитренко А. Актуалізація народної житлової архітектурної спадщини в Музеї історії сільського господарства Волині – скансені у селищі Рокині Луцького району Волинської області. *Скансени: ретроспектива та візія*. Збірник доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції, 18 жовтня 2024 року, м. Львів. Львів : СПОЛОМ, 2024. С. 103–110.

41. Дмитренко А. Музей історії сільського господарства Волині – скансен у селищі Рокині Луцького району Волинської області в культурному туризмі. *Культурна спадщина: інноваційні підходи та сталий розвиток*. Тези III-ї міжнародної науково-практичної конференції, 6–7 вересня 2024 року, м. Львів. Львів, 2024. С. 53–56.

42. Дмитренко А. Особливості становлення і розвитку Музею історії сільського господарства Волині в селищі Рокині Волинської області (до 45-річчя з часу створення). *Переяславіка: Наукові записки НІЕЗ «Переяслав»*: зб. наук. ст. Переяслав (Київська обл.), 2024. Вип. 24. С. 179–185.

43. Дмитренко А. Традиції козацької педагогіки в системі національно-патріотичного виховання у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені у селищі Рокині Луцького району. *Волинь – край козацький. Традиції козацької педагогіки в освітній діяльності сучасної школи*. Луцьк,

2024. С. 74–82.

44. Дмитренко А. Форми національно-патріотичного виховання у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені у селищі Рокині Луцького району Волинської області: до 35-річчя з часу створення. *Наукові записки*. Збараж, 2024. С. 254–262.

45. Довідка про виконання показників діяльності Музею історії сільського господарства Волині – скансену протягом 2008–2013 рр. МІСГВ–Sk. 1 арк.

46. Довідка про підсумки виконання показників діяльності Музею історії сільського господарства Волині – скансену за 2016 рік. МІСГВ–Sk. 1 арк.

47. Експонати – музею історії сільського господарства Волині. Звернення Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції. МІСГВ–SK. 2 арк.

48. Експонати передала в музей дочка [А. Річинського]. *Волинь*. 1991. 31 лип.

49. З експедиції Архипа Данилюка 1977 року, Львівський музей народної архітектури і побуту «Шевченківський гай». МІСГВ–Sk. 23 арк.

50. Загальний звіт про роботу Музею історії сільського господарства Волині – скансену за 1998–2000 р. р. МІСГВ–Sk. 5 арк.

51. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», № 48, 1999 р. (в редакції від 01.12.2022). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (дата озвернення 08.10.2024).

52. Закон України «Про музеї і музейну справу», № 250/95-ВР від 29.06.1995 року (в редакції від 18.07.2024). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 16.10.2024).

53. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення 11.08.2024).

54. Закон України «Про охорону культурно спадщини», в редакції 30.05.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення 11.08.2024).

55. Закон України «Про природо-заповідний фонд України», № 2457-ХІІ від 16.06.1992 р., в редакції від 14.07.2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text> (дата звернення 16.10.2024).

56. Затвердили Статут Музею історії сільського господарства Волині у новій редакції. Сайт Луцької міської ради. 03.12.2021. URL : <https://www.lutskrada.gov.ua/publications/zatverdily-statut-muzeiu-istorii-silskoho-hospodarstva-volyni-u-novii-redaktsii> (дата Озвернення 08.10.2024).

57. Звернення жителів смт. Рокині Луцького району Волинської області до Волинської облдержадміністрації, Волинської обласної Ради, Управління культури Волинської ОДА від 15.04.2016 р. МІСГВ–Sk. 1 арк.

58. Звіт зав. відділом науки Дзюби І. Х. про відрядження до колгоспів Рожищенського району з метою переговорів з головами колгоспів про перерахування грошей музею, або про вихід з членів акціонерного товариства в разі несплати внесків. МІСГВ–SK. 1 арк.

59. Звіт зав. відділом науки музею Дзюби І. Х. про відрядження у Старовижівський район на пошуки об'єктів для скансену та про укладання договору на купівлю для музею кутнього двору. МІСГВ–SK. 1 арк.

60. Звіт про відрядження до Рожищенського району для перевірки наявної інформації та на пошуки зразків народного будівництва для експозиції просто неба Народного музею історії сільського господарства Волині 12.06–14.06.1990 року. МІСГВ–SK. 3 арк.

61. Звіт про відрядження зав. відділом науки Дзюби І. Х. до м. Ковеля та Ковельського району з 21 лютого по 22 лютого 1991 р. 1 арк.

62. Звіт про етнографічну розвідку в Камінь-Каширський, Старовижівський, Любомльський райони. 20–21.04.90 р. МІСГВ–Sk. 10 арк.
63. Звіт про етнографічну розвідку в Маневицький район, с. Лишнівка – с. Нова Руда, 5–6 жовтня 1990 року. МІСГВ–Sk. 3 арк.
64. Звіт про похід 1977 року. Інв. № 2111. МІСГВ–SK. 23 арк.
65. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею у 2011 році. *Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 3. / Упоряд. А. Силюк, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. С. 213–233.*
66. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2000 рік. МІСГВ–Sk. 4 арк.
67. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2002 рік. МІСГВ–Sk. 10 арк.
68. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2004 рік. МІСГВ–Sk. 3 арк.
69. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2005 рік. МІСГВ–Sk. 5 арк.
70. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2006 рік. МІСГВ–Sk. 7 арк.
71. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2007 рік. МІСГВ–Sk. 10 арк.
72. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2008 рік. МІСГВ–Sk. 9 арк.
73. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2009 рік. МІСГВ–Sk. 6 арк.
74. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2010 рік. МІСГВ–Sk. 9 арк.
75. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2011 рік. МІСГВ–Sk. 10 арк.
76. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2012 рік. МІСГВ–Sk. 8 арк.

77. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2013 рік. МІСГВ–Sk. 6 арк.
78. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2014 рік. МІСГВ–Sk. 6 арк.
79. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2015 рік. МІСГВ–Sk. 9 арк.
80. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2018 рік. МІСГВ–Sk. 12 арк.
81. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2020 рік. МІСГВ–Sk. 13 арк.
82. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2022 рік. МІСГВ–Sk. 7 арк.
83. Звіт про роботу Музею [історії сільського господарства Волині – скансену] за 2023 рік. МІСГВ–Sk. 8 арк.
84. Звіт про роботу Народного музею історії сільського господарства Волині за 1999 рік. МІСГВ–Sk. 5 арк.
85. Звіти подорожей за 1983–1985 рр. Інв. МІСГВ–Sk. № 2108. 20 арк.
86. Зозуля С. Призабуті шедеври... в Рокинях. URL : <https://www.volynnews.com/news/all/pryzabuti-shedevry-v-rokyniakh-foto/> (дата звернення 18.08.2024).
87. Зозуля С. Фарбами можна описати більше, ніж словами. *Волинські новини*. 2023. URL : <https://www.volynnews.com/news/all/oleksandr-kuznetsov-farbamy-mozhna-opysaty-bilshe-nizh-slovamy/> (дата звернення 18.10.2024).
88. Зубчук К. Каплицю будували гуртом [в Рокинях]. *Волинь*. 1999. 20 трав.
89. Інформація про діяльність комунальних та громадських музеїв Волинської області станом на 1 травня 2010 року. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб. : Вип. 2 / Відп. А. Силюк. Луцьк, 2010. С. 181–186.
90. Ковальчук Є. Музеї Волині в комплектуванні і дослідженні етнографічних матеріалів. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна*

культура і музеї. Матеріали четвертої Всеукраїнської наук.-етнограф. конф. присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича 16–17 квіт. 2013 року м. Луцьк : наук. зб. Вип. 44. Луцьк, 2013. С. 77–82.

91. Ковальчук Р. О. Об'єкти культурної спадщини Музею історії сільського господарства Волині – скансену. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук*. Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених, студентів та аспірантів 14 листопада 2024 року. Луцьк, 2024. С. 481–483.

92. Ковальчук Р. О. Фестиваль бойових мистецтв «Дух незламних» у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені як форма актуалізації нематеріальної культурної спадщини. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*. Матеріали XVIII Міжнародної наукової конференції студентів і аспірантів. Луцьк, 2024. С. 562–564.

93. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини, 2003. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення 21.10.2024).

94. Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, затверджена Розпорядженням Кабінету міністрів України від 09.10.2020, № 1233-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 13.08.2024).

95. Короткий довідник термінів з музейної справи / укл. І. Дорош, Т. Соломонова. 2-е вид., доп. і переробл. Вінниця, 2004. 32 с.

96. Коротун С. І., Яковишина М. С., Остапчук М. В. Особливості функціонування скансенів в Україні. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку регіонів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Рівне, 3 квіт. 2020 р.). Рівне : РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2020. С. 149–153.

97. Крещук С. Рокинівський Дон-Кіхот. *Радянська Волинь*. 1990. 18 трав.

98. Криштапук Л., Вернидубов О. Комунальна та громадські музеї Волинської області в 2012 році (порівняльно-довідковий матеріал). Ч. 3 :

Науково-фондова діяльність. *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 5 : Музейна педагогіка. Теорія і практика / Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2013. С. 263–267.

99. Криштапюк Л., Вернидубов О. Комунальні та громадські музеї Волинської області в 2015 році (порівняльно-довідковий матеріал). *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 8 / Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2016. С. 347–366.

100. Криштапюк Л., Вернидубов О. Комунальні та громадські музеї Волинської області у 2016 році (порівняльно-довідковий матеріал). *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 9 / Упоряд. Є. Ковальчук, А. Силюк. Луцьк, 2018. С. 295–317.

101. Лисюк Т. В., Мірошніков Д. Г. Скансени України – інноваційний напрям музейного туризму. *Географічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк. 2023. Вип. 1. С. 86-95.

102. Луцька районна молодіжна громадська організація «Школа козацького гарту». URL : https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/26413917/ (дата звернення 15.08.2024).

103. Луцькі школярі разом із воїнами АТО провели день у музеї-скансені. 2016. URL : <https://tilkyrazom.com.ua/piznavalnu-poyizdku-dlya-shkolyariv-organizuvala-spilka-voyiniv-ato-za-spryyannya-fondu-tilky-razom/> (дата звернення 20.10.2024).

104. Любїцева О. О., Шпарага Т. І. Музейний туризм: навч. посібн. Київ, 2021. 150 с.

105. Мамотюк М. Музею в Рокинях – двадцять років. *Слава праці*. 1999. 27 листоп.

106. Мандзюк Ф. Коли закрутиться вітряк : На Волині створюється Музей історії сільського господарства під відкритим небом. *Ленінським шляхом*. 1989. 29 верес.

107. Маньковська Р. Музеї як складова історико-культурного туризму. *Історико-культурний туризм: український та світовий досвід*. 2019. С. 35–47.
108. Маньковська Р. Музеологія як наукова галузь : сучасний дискурс та проблема теоретичного інтегрування. *Краєзнавство*. 2009. № 3–4. С. 136–144.
109. Мережа музеїв та заповідників Волинської області станом на 01.01.2011 р. *Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 3 / Упоряд. А. Силюк, Є. Ковальчук. Луцьк, 2012. С. 252–254.*
110. Музей історії сільського господарства Волині – скансен. Рокині <https://www.facebook.com/volynskansen/>
111. Музей під відкритим небом, скансен, Рокині. URL : https://www.instagram.com/skansen_volyn.
112. Муравська С. Дискусії з приводу нового формулювання поняття «музей». Сайт «Музейний простір». URL : <http://prostir.museum.ua/post/42194> (дата звернення 30.11.2023).
113. Надольська В. Робота з відвідувачами у музеях Волинської області: традиції та новації. *Волинський музейний вісник : наук. зб. / Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. Вип. 6. С. 53–56.*
114. Настільна книга культурного менеджера територіальної громади. Харків, ГО «Інститут соціальної політики регіону», 2020. 202 с..
115. Новий зал музею [історії сільського господарства Волині]. *Радянська Волинь*. 1991. 14 листоп.
116. Новікова Г. Передумови виникнення середовищних музеїв в Україні. *Культура і сучасність*. 2018. № 1. С. 305–309.
117. Обрали нового директора музею-скансену в Рокинях. *Конкурент*. 07.04.2021. URL : <https://konkurent.ua/publication/73321/obrali-novogo-direktora-muzeu-skansenu-v-rokinyah/> (дата звернення 02.08.2024).
118. Оголосили збір коштів на музей-скансен, де сталась пожежа. *Волинь Post*. 14.11.2017. URL : <http://volyn->

museum.com.ua/news/ogolosili-zbir-koshtiv-na-muzej-skansen-de-stalas-pozhezha/2017-11-15-3557 (дата звернення: 28.07.2024).

119. Олександр Середюк. Фейсбук. URL : <https://www.facebook.com/profile.php?id=100002178042390>.

120. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв. Посібник / Під редакцією : В. Великочого, Н. Гасюк. Авторський колектив : П. Горішевський, М. Дейнега, М. Ковалів, В. Мельник, Н. Рега, С. Оришко, О. Соколова. Івано-Франківськ : Плай. 2005. 64 с.

121. Патріотично і без тривоги: Під Луцьком відгуляли сімейний пікнік «Козак-party». URL : <https://www.volynnews.com/news/all/patriotychno-i-bez-tryvoh-pid-lutskom-vidhulialy-simeynyy-piknik/> (дата звернення 12.04.2024).

122. Першому заступнику Волинської обласної ради п. Пирожуку О. В. 1 арк.

123. Під Луцьком відкрили єдиний на Волині пам'ятник козакові Мамаю. *Волинь Post*. 2012. URL : <https://www.volynpost.com/news/8007-pid-lutskom-vidkryly-iedynyj-na-volyni-pamiatnyk-kozakovi-mamayu> (дата звернення 16.10.2024).

124. Подарунок майстра з Кульчина. *Волинь*. 2000. 22 січ.

125. Позняк А. В. Скансени в умовах російсько-української війни: трансформація культурно-дозвіллевих практик. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 1 (9). С. 366–372.

126. Поліщук М. Козак і краєзнавець. Біографічна розповідь про Середюка Олександра Миколайовича з нагоди ювілею : біогр. нарис. Рокині, 2010. 104 с. : фот.

127. Поліщук М., Луцюк Н. Кожна травичка тільки на своєму корені росте (Про вивчення культури і традицій волинського краю на основі народних звичаїв і обрядів в Рокинівському музеї-скансені). *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцький район: історія, сучасність, перспективи*. Наук. зб. Вип. 22. Луцьк, 2007. С. 126–128

128. Порівняльний аналіз діяльності комунальних музеїв Волинської області за 2020–2021 роки. *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 12 / Упоряд. Є. Ковальчук. Луцьк, 2022. С. 228–229.

129. Посвідчення від 12 липня 1983 року про присвоєння Музею історії сільського господарства Волині присвоєно звання «Народний музей». МІСГВ–Sk. 2 арк.

130. Прибега Л. Українські скансени: комплексна форма охорони пам'яток архітектури та етнодизайну. С. 69–71. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15275/1/15.pdf> (дата звернення 12.10.2024).

131. Прищепа О. П. Основи музеєзнавства. Навч.-метод. пос. Рівне, 2006. 104 с.

132. Про затвердження положення про парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Байрак» : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 17.10.2012 р. № 505. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0505737-12#Text> (дата звернення: 09.06.2024).

133. Проненко І. В. Сучасний розвиток музеїв-скансенів в українській музейній структурі. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2017. Вип. 20. С. 91–97.

134. Репортажі з подорожей і експедицій громадського кореспондента «Молодий ленінець», «Слава праці» (Луцький район) О. М. Середюка, старший спеціаліст відділу пропаганди Волинського НВО «Еліта». МІСГВ–Sk. Інв. № 2112. 29 арк.

135. Рогова О. Волинський краєзнавець Олександр Миколайович Середюк. *Волинський музейний вісник* / ред. А. Силюк. Луцьк : Волин. краєзн. музей, 2010. Вип. 2. С. 206–208.

136. Рогова О. 40 років Музею історії сільського господарства Волині – скансен. *Музеї України*. 2018. URL : <https://www.museum-ukraine.info/?p=4941> (дата звернення 02.08.2024).

137. Рогова О. Волинь – край козацький. *Кримська світлиця*. 05.07.2013. URL : <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=11997> (дата звернення 15.08.2024).
138. Рогова О. Д. У музеї не тільки екскурсії. *Волинь*. 2014. 4 груд.
139. Рогова О. Навколо справжнього козацького зимівника розрослася Волинська Січ. *Козацький край*. 04.01.2014. URL : <https://cossackland.org.ua/2014/01/04/navkolo-spravzhnoho-kozatsko-ho-zymivnyka-rozroslasya-volynska-sich/> (дата звернення 15.08.2024).
140. Рокині – Рукині (Руки, що творять) : іст.- краєзн. нарис. Луцьк : Волин. обл. друк., 2009. 310 с.
141. Рокинівський музей рятує пам'ятки народної архітектури [хата з дворцем]. *Волинський краєзнавчий музей*. 2016. URL : http://volyn-museum.com.ua/news/rokinivskij_muzej_rjatue_pam_jatki_narodnoji_arkhitekturi/2016-07-10-2623 (дата звернення: 18.07.2024).
142. Руденко С. Б. Музейна пам'ятка : соціокультурна сутність та місце в системі історико-культурних цінностей. Київ : НАКККиМ, 2012. 120 с.
143. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство. Навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 428 с. URL : <https://pidru4niki.com/1584072016264/kulturologiya/muzeyeznavstvo> (дата звернення 28.09.2024).
144. Семенюк В. «Коли ми сильні духом, ми сильні й фізично»: у День батька поблизу Луцька провели сімейне свято. *Волинські новини*. 20.06.2022. URL : <https://www.volynnews.com/news/all/koly-my-sylni-dukhom-my-sylni-y-fizychno-u-den-batka-poblyzu-lutska-provely-simeyne-sviato/> (дата звернення 21.08.2024).
145. Середюк О. Вітряних млинів скелети : (з історії старовинного млина. За матеріалами музейної експедиції). *І Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового*: Матеріали І Волинських обласних краєзнавчих читань, присвячених 90-річчю від дня народження

Григорія Гуртового, смт. Торчин, 26 груд. 2014 року : наук. зб. Луцьк, 2014. С. 163–165.

146. Середюк О. «Лицарі сонця» та їх нащадки. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцький район: історія, сучасність, перспективи*: Наук. зб. Вип. 22 / Упор. Г. Бондаренко, А. Сидорчук, І. Гусак. Луцьк, 2007. С. 128–132.

147. Середюк О. Врятовано унікальну пам'ятку народної архітектури [Курна хата]. *Волинський краєзнавчий музей*. 2013. URL : http://volyn-museum.com.ua/news/vrjatovano_unikalnu_pam_jatku_narodnoji_arkhitekturi/2013-04-10-720 (дата звернення: 28.07.2024).

148. Середюк О. Доки живу – будуватиму : спогади про створення Музею історії сільського господарства Волині – скансену) [на околиці селища Рокині Луцького району Волинської області. *Волинський музей : історія і сучасність* : наук. зб. Вип. 3 / упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2004. С. 120–123.

149. Середюк О. Знов ковальський стукіт чути в кузні. *Віче*. 1999. 30 груд. № 52.

150. Середюк О. Зустріч з минулим : Експонати Народного музею історії сільського господарства Волині розповідають. Луцьк : Волинський облполіграфвидав, 1984. 6 с.

151. Середюк О. Козацьке бойове мистецтво в музеї. *Волинський музейний вісник* : наук. зб. Вип. 6 / упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. С. 192–195.

152. Середюк О. Краєзнавці ведуть пошук : З досвіду роботи історико-краєзнавчого гуртка при Народному музеї історії сільського господарства Волині. Луцьк : Волинський облполіграфвидав, 1985. 6 с.

153. Середюк О. Крила з минулого : науково-етнографічне видання. За матеріалами експозиції Музею-скансена Волині. Луцьк, 2024. 104 с.

154. Середюк О. Крила з минулого. Луцьк : Редакційно-видавничий відділ Волинського облуправління по пресі. 1990. 8 с.

155. Середюк О. Мудрість поліщуків : науково-етнографічне видання. За матеріалами експозиції Музею-скансена Волині. Луцьк, 2024. 136 с.

156. Середюк О. Пам'ять на віки! (Пам'яті Г. О. Гуртового). *І Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового*: Матеріали І Волинських обласних краєзнавчих читань, присвячених 90-річчю від дня народження Григорія Гуртового, смт. Торчин, 26 груд. 2014 року : наук. зб. Луцьк, 2014. С. 40–43.

157. Середюк О. Погляд в історію : Розповідає експозиція п'ятого залу Народного музею історії сільського господарства Волині. Луцьк : Волинський облполіграфвидав, 1988. 8 с.

158. Середюк О. Подорож у природу (З експозиції залу «Природа Волині та її охорона» музею історії сільського господарства області). Луцьк : Волинський облполіграфвидав, 1983. 6 с.

159. Середюк О. Проблемні питання функціонування і розвитку музею історії сільського господарства Волині-скансену. *Волинський музейний вісник* / ред. А. Силук. Луцьк, 2010. Вип. 2. С. 79–81.

160. Середюк О. Туризм – відпочинок і пізнання: З досвіду роботи туристсько-краєзнавчої секції «Ентузіаст» Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції. Луцьк: Волинський облполіграфвидав, 1983. 8 с.

161. Середюк О. У музеї-скансені «Козацький зимівник» на Волині провели толоку. *Всеукраїнська незалежна суспільно-громадська газета «Козацький край»*. 23.04.2018. URL : <https://cossackland.org.ua/2018/04/23/umuzeji-skanseni-kozatskyj-zymivnyk-na-volyni-provely-toloku/> (дата звернення 03.08.2024).

162. Середюк О. Український рік : історія, традиції, обряди. Сценарій проведення свят. Київ : ФОП Стебеляк, 2018. 384 с.

163. Середюк О. Як я створював музей-скансен. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Музейна та пам'яткоохоронна діяльність на Любомльщині та Волині*. Наук. зб. Вип. 74. Матеріали Всеукраїнської

наукової історико-краєзнавчої конференції, Луцьк-Любомль / Упоряд. : Г. Бондаренко, Є. Ковальчук, О. Остапюк, С. Чибирак. Луцьк, 2023. С. 120–128.

164. Середюк О. М. Скарбниця історії Волині: Історико-краєзнавчий нарис. Луцьк: Надстир'я, 1998. 124 с.

165. Середюк О. М. Скарбниця історії: Інформаційно-рекламний путівник по Народному музею історії сільського господарства Волині. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ Волинського облполіграфвидаву, 1990. 40 с.

166. Середюк О., Середюк Г. Живе серце Рокинь. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти*. Наук. зб. Вип. 66–67. Луцьк, 2019. С. 312–319.

167. Скабара Р. М. Музейний туризм як перспективний напрям розвитку індустрії гостинності Львівської області. *Туристична індустрія : сучасний стан та пріоритети розвитку* : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (28–29 квітня 2011 р.). Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2011. Вип. 6. Т. 2. С. 240–245. URL : <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/29107/1/%d0%a1%d0%ba%d0%b0%d0%b1%d0%b0%d1%80%d0%b0%20%d0%a0..pdf> (дата звернення 19.10.2024)

168. Солоненко М. Про вивчення традиційної культури Волинського краю на основі народних звичаїв і обрядів у Музеї історії сільського господарства Волині – скансені смт. Рокині [Волинська обл.]. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе*. Наук. зб. Вип. 11. Луцьк, 2003. С. 54–55.

169. Солоненко М. Напрямки-науково-освітньої роботи в Рокинівському музеї-скансені. *Волинський музей: історія і сучасність*. Наук. зб. Вип. 3. Луцьк, 2004. С. 123–125.

170. Статистично-аналітичні показники діяльності комунальних музеїв Волинської області за 2018 рік. *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 11 / Упоряд. Є. Ковальчук. Луцьк, 2021. С. 163–165.

171. Статистично-аналітичні показники діяльності комунальних музеїв Волинської області за 2019 рік. *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 11 / Упоряд. Є. Ковальчук. Луцьк, 2021. С. 166–168.

172. Статистично-аналітичні показники діяльності комунальних музеїв Волинської області за 2020 рік. *Волинський музейний вісник* : Наук. зб. : Вип. 11 / Упоряд. Є. Ковальчук. Луцьк, 2021. С. 169–170.

173. Статут Музею історії сільського господарства Волині – скансену (нова редакція) від 30.07.2021 р. МІСГВ–Sk..

174. Стежинами предків: як на Волині ремеслами та фольклором реабілітовували військових. *Волинські Новини*. 04.12.2023. https://www.volynnews.com/news/all/stezhynamy-predkiv-iaak-na-volyni-remeslamy-ta-folklorom-reabilitovuvaly-viyskovykh/?fbclid=IwY2xjawFjSodleHRuA2FlbQIxMQABHYjTkmqi-XUUq3RWciuegOdmHvvx54IHVz-hG6h59SMoimXcRbgVkhA46w_aem_MWHf83bbTvBZ-0em-WyxFw (дата звернення 20.08.2024).

175. Табір лицарського духу «Доблесть віків». 2023. URL : <https://voladm.gov.ua/article/tabir-licarskogo-duhu-doblest-vikiv/?fbclid=IwAR0s4fYQkFHWgScqnzJlxZEJwjhcGG3H2AHFIONA7TfCjURWdUL3cdVEDIU> (дата звернення 20.10.2024).

176. Театр козацького бою, вогняне шоу та гутірки: у Рокинях – фестиваль національних бойових мистецтв «Дух незламних». *Волинські новини*. 29.06.2024. URL : <https://www.volynnews.com/news/all/teatr-kozatskoho-boiu-vohniane-shou-ta-hutirky-u-rokyniakh-festyval-natsionalnykh-boyovykh-mystetstv-dukhn-nezlamnykh/> (дата звернення 20.08.2024).

177. Токмач О. На Хортиці знайшли унікальні зимівники козаків з артефактами : фото. *Апостроф*. 2020. URL :

<https://apostrophe.ua/ua/news/society/science/2020-11-17/na-hortitse-nashli-unikalnyie-zimovniki-kazakov-s-artefaktami-foto/215182> (дата звернення 13.10.2024.)

178. Туризм, гори, подорожі – 1982. МІСГВ–Sk. Інв. № 2110. 36 арк.

179. У музеї біля Луцька створювали писанки із зернових культур. Фото. *Волинські Новини*. 29.04.2024. URL : https://www.volynnews.com/news/all/u-muzeyi-bilia-lutska-stvoriuvaly-pysanky-iz-zernovykh-kultur/?fbclid=IwY2xjawFjRq9leHRuA2FlbQIxMQABHbbWmOlliMxE2WAliYVHGn5ikpwainTMxqHQsKLNPECP_yRILqi0nyWHQ_aem_GrNyqhsQD5F43Xp2IYP1yw (дата звернення 15.08.2024).

180. У музеї під відкритим небом влаштували справжнє КОЗАК-party. 31.05.2021. URL : <https://tilkyrazom.com.ua/u-muzeyi-pid-vidkrytym-nebom-vashtuvaly-spravzhnye-kozak-party/> (дата звернення 20.08.2024).

181. У музеї поблизу Луцька розкажуть про Шевченка та почастують варениками. URL : https://www.volyn.com.ua/news/264820-u-muzei-poblyzu-lutska-rozkazhut-pro-shevchenka-ta-pochastuiut-varenykamy?fbclid=IwAR2Zh1lRrCrzW7ZlYjwBoYLxe7sA0pEBPqSS_BW1SJ0Var3k1ntUUnJGJ0_aem_AThqhducZgyB8cwEfx9Hn96KvKl8sPo4FZcfF-EsR1bM4G8D5U_jVU_WvP5Zza_PSB4A49lQj3As2o3Dby2tEijk (дата звернення 07.08.2024).

182. У музеї просто неба біля Луцька – сімейна «Гончар-party». Кличуть усіх охочих. URL : <https://www.volynnews.com/news/all/u-muzeyi-prosto-neba-bilia-lutska-simeyna-honchar-party-klychut-usikh-okhochykh/> (дата звернення 12.04.2024).

183. У Музеї-скансені на Волині експонують виставку коловороток. *Волинські новини*. URL : <https://www.volynnews.com/news/all/u-muzeyi-skanseni-na-volyni-eksponuiut-vystavku-kolovorotok/> (дата звернення 18.10.2024).

184. У Рокинях відgrimів Різдвяний вечір у скансені (2022). URL : <https://www.youtube.com/watch?v=yqXiZfmVeTg> (дата звернення: 17.01.2022).

185. У Рокинях організували День відкритої води. *Волинь online*. 2021. URL : <https://volynonline.com/u-rokynyah-organizuvaly-den-vidkrytoyi-vody/> (дата звернення: 20.10.2024).

186. Частування, стрибки через вогнище та козацькі виступи: біля Луцька святкуватимуть Івана Купала. *В-24*. 2018. URL : https://www.volyn24.com/news/106088-chastuvannia-strybky-cherez-vognysche-ta-kozacki-vystupy-bilia-lucka-sviatkuvatymut-ivana-kupala#google_vignette (дата звернення 19.10.2024).

187. Шевченко В. В., Ломачинська І. М. Музеєзнавство : навч. посіб. Київ : Україна, 2007. 288 с.

188. Шевчук Б. Майстер з Харківщини евакуював на Волинь пів тисячі музейних експонатів. *Суспільне Луцьк*. 2023. URL : <https://suspilne.media/lutsk/616937-majster-z-harkivsini-evakuuvav-na-volin-piv-tisaci-muzejnih-eksponativ/> (дата звернення 18.10.2024).

189. Штинько В. Імпрези: такого в цьому році більше не буде [День Сонця-Світовида у Музеї історії сільського господарства]. *Волинь-нова*. 2012. 20 берез. С. 2.

190. Шукали таланти: у Рокині завітав мандрівний фестиваль «З родинного джерела». *Волинські новини*. 16.08.2021. URL : <https://www.volynnews.com/news/all/shukaly-talanty-u-rokyni-zavitav-mandrivnyy-festyval-z-rodynnoho-dzherela/> (дата звернення 06.08.2024).